

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานา อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ศึกษาแบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนเพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา และข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานา โดยศึกษาใน 4 ประเด็นคือ

1. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการผลิต
 - 1.1 ปัจจัยการผลิต
 - 1.1.1 พื้นที่ที่ใช้ในการทำนา
 - 1.1.2 แรงงาน
 - 1.1.3 เงินทุน
 - 1.1.4 เครื่องมือ
 - 1.1.5 พันธุ์ข้าว
 - 1.2 กระบวนการผลิต
 - 1.2.1 การเตรียมดิน
 - 1.2.2 การปลูก
 - 1.2.3 การดูแลรักษา
 - 1.2.4 การเก็บเกี่ยว
 - 1.2.5 การจัดการผลผลิต
2. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการบริโภค
 - 2.1 ข้าวที่นำมาบริโภค
 - 2.2 การทำอาหาร
 - 2.3 การรับประทานอาหาร
 - 2.4 อาหารคาวหวานตามฤดูกาลที่ประกอบจากข้าว
3. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต
 - 3.1 รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต

- 3.2 มูลค่าการแลกเปลี่ยนผลผลิต
- 3.3 สถานที่แลกเปลี่ยนผลผลิต
4. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา
 - 4.1 คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา
 - 4.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา

ส่วนที่ 1 สภาพทั่วไปของตำบลชานนา

ในที่นี้จะขอเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของตำบลชานนา ได้แก่ 1) ประวัติชุมชน 2) ข้อมูลทางกายภาพ 3) ข้อมูลทางชีวภาพ 4) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ 5) ข้อมูลด้านสังคม และ 6) ข้อมูลด้านวิถีชีวิตของเกษตรกรตำบลชานนา

1. ประวัติชุมชน

จากการสัมภาษณ์อดีตกำนันตำบลชานนาและผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้ประวัติความเป็นมาดังนี้คือ ตำบลชานนาเดิมเป็นพื้นที่ป่า หุงหญ้า มีสัตว์ป่า ไม่มีผู้คนอยู่อาศัย สภาพที่เป็นแอ่ง หนอง ที่เห็นในปัจจุบัน เกิดจากช้างมานอนเกลือกขี้โคลนในสมัยที่ยังเป็นป่า อยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของตำบลเจ้าเจ็ด อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีกำนันเขียน เป็นกำนันในสมัยนั้น ตำบลเจ้าเจ็ด เดิมมีหมู่บ้านทั้งหมด 16 หมู่บ้าน และต่อมาก่อนปี พ.ศ.2440 เกิดไฟไหม้ที่หมู่บ้านชานนา (หมู่บ้านหนึ่งของตำบลเจ้าเจ็ด) ชาวบ้านจึงอพยพมาอยู่ที่พื้นที่ตำบลชานนาปัจจุบัน โดยทำการถางป่าเพื่อจับจองเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน คนที่มีความขยันมากจะเป็นผู้ที่ถางป่าได้มากก็จะมีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์มาก

ตระกูลใหญ่ๆ ที่เข้ามาถางป่า ได้แก่ ตระกูล ปูนาค ธาราชีพ ตระกูลปุจร การสมบัติ ตระกูลนายแพ การสมชิต ในสมัยนั้นเมื่อถึงวันพระชาวบ้านจะเดินทางไปทำบุญที่วัดเจ้าเจ็ดในตำบลเจ้าเจ็ด โดยการลากเรือไปตามร่องน้ำเล็กๆ ซึ่งมีความยากลำบากมาก ในปี พ.ศ.2440 ชาวบ้านจึงรวมตัวกันก่อสร้างวัดไชยภูมิขึ้น โดยมี ปูนาค ธาราชีพ ปู่เพา ทรงผล ปู่บุญ ปากแดง ร่วมกันบริจาคที่ดินรวม 19.2 ไร่ใช้เป็นที่ก่อสร้างวัดไชยภูมิ เจ้าอาวาสวัดไชยภูมิตั้งแต่เริ่มก่อสร้างวัดจนถึงปัจจุบันมี 9 องค์ คือ 1) อาจารย์โพธิ์ 2) อาจารย์เหมื่อน 3) จำชื่อไม่ได้ 4) จำชื่อไม่ได้ 5) อาจารย์มัน 6) อาจารย์เซย 7) อาจารย์เป้า 8) อาจารย์มงคล 9) หลวงปู่ปิ่น (องค์ปัจจุบัน) และพร้อมกันนั้นชาวบ้านก็ขอแบ่งแยกตำบลเจ้าเจ็ดออกมาเป็นตำบลชานนา โดยการนำของนายแพ การสมชิต และได้เป็นกำนันคนแรกของตำบลชานนา ชื่อของตำบลชานนาตั้งมาจากหมู่บ้านเดิมคือบ้านชานนาก่อนที่จะถูกไฟไหม้ ตำบลชานนาเมื่อแยกมาแล้วมีหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ 1 บ้านเจ้าแปด หมู่ที่ 2 บ้านคลองขุด หมู่ที่ 3 บ้านแก้วสุวรรณ หมู่ที่ 4 บ้านหนองอ้อ หมู่ที่ 5 บ้านปิ่นแก้ว หมู่ที่ 6 บ้านดอนทอง หมู่ที่ 7 บ้านบางหมอ หมู่ที่ 8 บ้านจระเข้ไล่ หมู่ที่ 9 บ้านจระเข้ไล่

ต่อมา ในสมัยของกำนันเสวก ธาราชีพ เห็นว่าตำบลชายนามีพื้นที่กว้างดูแลไม่ทั่วถึง จึงดำเนินการแบ่งแยกตำบลชายนออกเป็นตำบลดอนทอง จำนวน 4 หมู่บ้าน เหลือหมู่ที่ 1-5 และในสมัยกำนันเสวก ธาราชีพ อีกเช่นกัน เห็นว่าหมู่ที่ 2 บ้านคลองขุด มีพื้นที่กว้างจึงดำเนินการแบ่งแยก หมู่ที่ 2 บ้านคลองขุดออกเป็น หมู่ที่ 6 บ้านต้นคลอง และต่อมาในสมัยกำนันวิชัย เกิดแก้ว เห็นว่าหมู่ที่ 2 บ้านคลองขุด ยังมีพื้นที่กว้างจึงดำเนินการแบ่งแยกหมู่ที่ 2 บ้านคลองขุด ออกเป็นหมู่ที่ 7 บ้านไชยภูมิพัฒนา จึงทำให้ตำบลชายนในปัจจุบันมีหมู่บ้านทั้งสิ้น 7 หมู่บ้าน กำนันตำบลชายนตั้งแต่เริ่มตั้งตำบลจนถึงปัจจุบันมีจำนวน 7 คน ได้แก่ 1) กำนันแพ การสมจิต 2) กำนันนาค การสมจิต 3) กำนันวาด ธาราชีพ 4) กำนันเสวก ธาราชีพ 5) กำนันวิชัย เกิดแก้ว 6) กำนันสมใจ การสังเวช 7) กำนันมณฑล กันศิริ (คนปัจจุบัน)

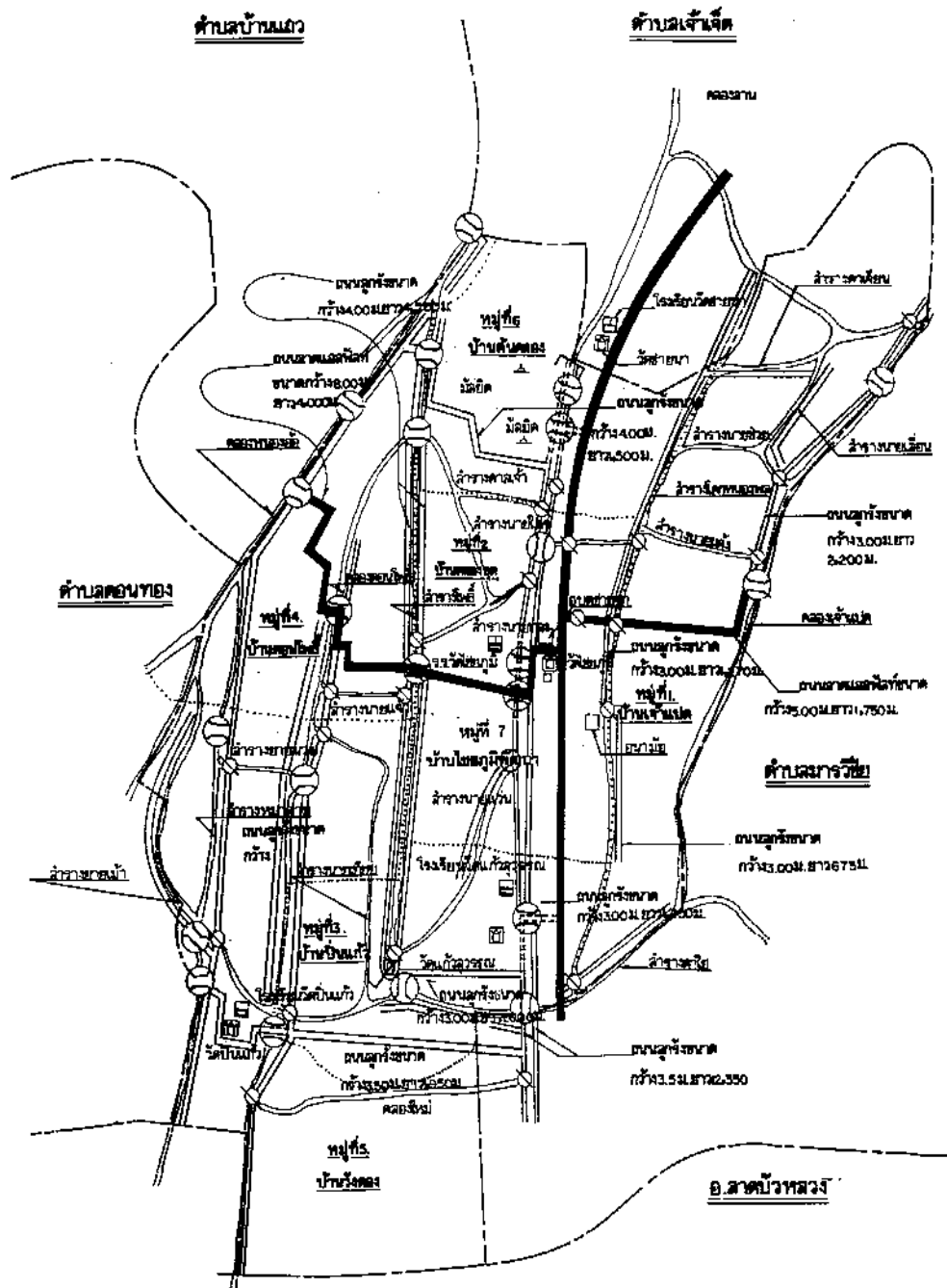
หลังจากก่อสร้างวัดไชยภูมิขึ้นในปี พ.ศ.2440 จนกระทั่งปี พ.ศ.2470 โรงเรียนวัดไชยภูมิ ก็จัดตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกของตำบลชายนโดยอาศัยศาลาวัดไชยภูมิเป็นห้องเรียน มีครูทรัพย์ ไชยมานิตย์ เป็นครูใหญ่คนแรก และต่อมาในปี พ.ศ.2492 ชาวบ้านโดยการนำของกำนันวาด ธาราชีพ และครูสง่า ธาราชีพ ร่วมกันก่อสร้างโรงเรียนวัดไชยภูมิบนที่ดินที่ได้จากกำนันวาด ธาราชีพ บริจาคส่วนหนึ่งและซื้อส่วนหนึ่ง ต่อมากำนันเสวก ธาราชีพ ได้บริจาคที่ดินจำนวน 1 ไร่ และนายชวน บรรเลง บริจาคที่ดินสมทบอีกจำนวน 2 ไร่

ในปี พ.ศ. 2488 หลวงจบกะบวนยุทธ กิตติขจร ได้นำรถขุดมาขุดคลอง โดยการประสานงานของครูสง่า ธาราชีพ จากตำบลเจ้าเจ็ดผ่านตำบลชายนาประจบกับอำเภอลาดบัวหลวง ตั้งชื่อว่าคลองขุด เป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวตำบลชายนามาจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นคลองสาน แต่ชาวบ้านมักจะเรียกติดปากว่า คลองขุด

ชุมชนตำบลชายนในปัจจุบัน สภาพพื้นที่โดยทั่วไปจะเป็นท้องนา หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 7 เป็นที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลชายนา วัดไชยภูมิ โรงเรียนวัดไชยภูมิ สถานีอนามัย ตลาดชาวบ้านถือเป็นศูนย์กลางของตำบล อยู่ห่างจากตัวอำเภอเสนาไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 12 กิโลเมตร เดินทางโดยรถยนต์บนถนนสาย เสนา - ปิ่นแก้ว ใช้เวลาเดินทางประมาณ 15 - 20 นาที หลังจากเข้าเขตพื้นที่ตำบลชายนาจะพบกับหมู่บ้านต้นคลองหมู่ที่ 6 ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีอาชีพเลี้ยงโคเกือบทุกบ้าน มีแปลงปลูกหญ้าสำหรับเป็นอาหารโค พันธุ์หญ้าที่นิยมปลูกคือพันธุ์แพงโกรา สลับกับแปลงนา เมื่อพื้นที่หมู่ที่ 6 จะเป็นหมู่บ้านคลองขุดหมู่ที่ 2 ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของตำบล ข้างทางด้านทิศตะวันออก เป็นท้องนาพื้นที่ใหญ่

ส่วนด้านทิศตะวันตก เป็นบ้านที่อยู่อาศัย ปลูกบ้านขนานกับลำคลอง ที่ชื่อว่า คลองसान แต่ชาวบ้านมักเรียกว่า คลองซุด ลำคลองนี้เปรียบเสมือนเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงผู้คนในตำบลชานา ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ศูนย์กลางของตำบลเป็นที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลชานา วัดไชยภูมิ โรงเรียนวัดไชยภูมิ สถานีอนามัยชานา ตลาดคลองซุด วัดไชยภูมิ เป็นที่ประดิษฐานของหลวงพ่พุทธรนิมิต มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่นับถือของชาวบ้าน โดยทั่วไป

หากเดินทางต่อไปจะผ่านหมู่บ้านไชยภูมิพัฒนาหมู่ที่ 7 ถัดไปเป็นหมู่บ้านปิ่นแก้วหมู่ที่ 3 หมู่บ้านนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของตำบลชานา โดยมีวัดแก้วสุวรรณ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของหลวงพ่พุทธรำพึง เป็นศูนย์กลางของชาวบ้าน มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่นับถือของชาวบ้าน หน้าวัดเป็นอุทยานปลา นอกจากนั้นยังมีสวนกล้วยไม้อีกหลายสิบไร่ มีกล้วยไม้หลายร้อยชนิด เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเดินทางมาเที่ยวอยู่เป็นประจำ ถัดจากหมู่ที่ 3 ตรงไปทางทิศใต้จะเข้าเขตของตำบลมารวิชัย และหากจะสำรวจพื้นที่ของตำบลชานาอีกคงต้องไปทางด้านทิศตะวันตก จะเป็นหมู่บ้านวังทองหมู่ที่ 5 ถนนเข้าหมู่บ้านเป็นถนนดินลูกรัง สองข้างทางเป็นท้องนาเกือบทั้งหมด หมู่บ้านนี้มีวัดปิ่นแก้ว โรงเรียนวัดปิ่นแก้ว เป็นศูนย์กลางของชาวบ้าน

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงพื้นที่ตำบลชานนา

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลชานนา. 2551 : 8

2. ข้อมูลทางกายภาพ

2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต ตำบลชานนาตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขต อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศเหนือ ติดกับตำบลเจ้าเจ็ด อำเภอเสนา
 ทิศใต้ ติดกับตำบลลาดบัวหลวง อำเภอลาดบัวหลวง
 และตำบลมารวิชัย อำเภอเสนา

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลมารวิชัย อำเภอเสนา

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านแก้ว และตำบลคอนทอง อำเภอเสนา

2.2 สภาพภูมิประเทศ ตำบลชานนามีเนื้อที่ประมาณ 31.37 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 19,606.25 ไร่ สภาพพื้นที่มีความลาดชันน้อยมาก เป็นที่ราบลุ่มเมื่อถึงฤดูน้ำหลากในเดือนกันยายนทุกปี จะมีน้ำท่วมขังตลอดพื้นที่ตำบล

2.3 จำนวนหมู่บ้าน ตำบลชานนา แบ่งการปกครองออกเป็น 7 หมู่ ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านเจ้าแปด
- หมู่ที่ 2 บ้านคลองขุด
- หมู่ที่ 3 บ้านปิ่นแก้ว
- หมู่ที่ 4 บ้านหนองอ้อ
- หมู่ที่ 5 บ้านวังตอง
- หมู่ที่ 6 บ้านต้นคลอง
- หมู่ที่ 7 บ้านไชยภูมิพัฒนา

2.4 ประชากร ตำบลชานนา มีประชากรทั้งสิ้น 5,257 คน แยกเป็นชาย 2,579 คน เป็นหญิง 2,678 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 161 คนต่อตารางกิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลชานนา. 2551 : 3 - 4)

2.5 แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่สำคัญ และมีผลต่อกิจกรรมการเกษตรของตำบลชานนา ประกอบด้วย

2.5.1 คลองसान ไหลจากทิศเหนือไปทิศใต้ของตำบลชานนา ผ่านท้องที่หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 6 หมู่ที่ 7 โดยรับน้ำจากโครงการชลประทานเจ้าเจ็ด – บางยี่หน ซึ่งเกษตรกรใช้น้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภค

2.5.2 คลองหนองอ้อไหลผ่านด้านทิศตะวันตก ของพื้นที่หมู่ที่ 4 ซึ่งเกษตรกรอาศัยน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืช การอุปโภคบริโภค

2.5.3 คลองชลประทาน เจ้าเจ็ด – บางยี่หน ไหลผ่านด้านทิศตะวันออกของ
ท้องที่ หมู่ที่ 1 โดยรับน้ำจากคลองसान เกษตรกรใช้น้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภค บริโภค

2.6 ปริมาณน้ำฝน ปริมาณการกระจายตัวของน้ำฝนมีปริมาณการกระจายตัวของ
น้ำฝนในรอบปี จำนวน 1,081 มิลลิเมตร โดยมีการกระจายตัวของน้ำฝนในแต่ละเดือน มีมากกว่า 90
มิลลิเมตร มีอยู่ 1 ช่วง คือ กลางเดือนเมษายน – กลางเดือนพฤศจิกายน เดือนที่ตกมากที่สุด คือ
เดือนกันยายน ซึ่งปริมาณน้ำฝนไม่มีผลกระทบต่อการปลูกพืชต่าง ๆ แต่อย่างใด

2.7 เส้นทางคมนาคม ตำบลชานา มีการคมนาคมทางบก ในท้องที่ทั้ง 7 หมู่บ้าน
สามารถใช้การคมนาคมทางบกได้สะดวก

2.8 ข้อมูลสาธารณูปโภค ราษฎรในหมู่บ้านนี้ทุกหมู่บ้าน มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน มี
ระบบประปาหมู่บ้าน ทั้ง 7 หมู่ มีน้ำดื่มน้ำใช้ตลอดปี และมีโทรศัพท์สาธารณะ

3. ข้อมูลชีวภาพ

3.1 พืช

3.1.1 ข้าว สภาพการผลิตข้าวของเกษตรกรตำบลชานา ปีเพาะปลูก 2550/2551
มีพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง 16,101 ไร่ โดยจะปลูกข้าวนาปรัง ครั้งที่ 1 ในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม
โดยวิธีหว่านน้ำตมแล้วจะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนกุมภาพันธ์- มีนาคม และหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต
แล้วเกษตรกรจะรีบเตรียมพื้นที่ทำการปลูกข้าวโดยวิธีหว่านน้ำตม ครั้งที่ 2 ซ้ำลงในพื้นที่เดิม และ
จะไปเก็บเกี่ยวอีกครั้งในพฤษภาคม-มิถุนายนสำหรับครั้งที่ 3 เกษตรกรจะทำนาแบบไวดอกอีกครั้ง
และถือว่าเป็นการปลูกข้าวนาปี พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกเป็นพันธุ์ส่งเสริม เช่น ชัยนาท 1 สุพรรณบุรี 1
ราชินี และพิษณุโลก 2 (อายุเก็บเกี่ยว 90 วัน)

3.1.2 ไม้ผล ส่วนใหญ่ปลูกแบบไม้ผลสวนหลังบ้าน เช่น มะม่วง มะพร้าว
กล้วย

3.1.3 พืชผัก ส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักสวนครัว และผักกินใบกินผล เช่น คะน้า
แตงกวา มะเขือกะเพรา โหระพา แมงลัก สะระแหน่ ตะไคร้ มะกรูด มะนาว ข่า เป็นต้น

3.2 ประมง ตำบลชานา มีเกษตรกรทำการเกษตรด้านประมง 256 ราย พื้นที่ทั้งสิ้น
466.94 ไร่ ปลาส่วนใหญ่ที่เลี้ยง ได้แก่ ปลาดุก ปลานิล ปลาสวาย ปลาตะเพียน

3.3 ปศุสัตว์ มีเกษตรกรเลี้ยงโค จำนวน 43 ครัวเรือน มีโคทั้งหมด 257 ตัว
เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ปีกจำนวน 165 ครัวเรือน จำนวนสัตว์ปีกทั้งหมด 11652, ตัว

4. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

4.1 ขนาดการถือครองที่ดิน การถือครองพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ทำการเกษตรในตำบลนี้มีจำนวน 16,909 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 15,527 ไร่ ส่วนที่เหลือจะเป็นพื้นที่ในการทำสวนและเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ

4.2 กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน มีเกษตรกรที่มีที่ดิน เป็นของตนเอง ไม่ต้องเช่าเพิ่มจำนวน 160 ครัวเรือน มีที่ดินเป็นของตนเองแต่ต้องเช่าเพิ่ม จำนวน 135 ครัวเรือน ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองต้องเช่าทั้งหมดจำนวน 208 ครัวเรือน ขนาดของพื้นที่โดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 30.86 ไร่ แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มในการยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการปรับปรุงพื้นที่ในการผลิตและอื่น ๆ ได้ง่าย

4.3 จำนวนแรงงาน จำแนกได้ดังนี้

4.3.1 แรงงานด้านเกษตรกรรม	21.8 %
4.3.2 แรงงานรับจ้าง	15.8 %
4.3.3 แรงงานอุตสาหกรรม	24.8 %
4.3.4 อื่น ๆ เช่น ค้าขาย รับราชการ	37.6 %

4.4 แหล่งเงินทุน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรในตำบลชาวนาเป็นสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จึงสามารถกู้ยืมเงินลงทุนได้จากแหล่งดังกล่าว ก็อาจมีบ้างส่วนน้อยที่อาจกู้ยืมจากญาติ หรือคนรู้จัก

4.5 การกระจายผลผลิต เกษตรกรในหมู่บ้านมีการปลูกพืชอย่างเดียว มีส่วนน้อยมากที่จะมีการปลูกพืชมากกว่าหนึ่งอย่าง และการประกอบกิจกรรมทางด้านการเลี้ยงสัตว์ เป็นรายได้เสริมในครัวเรือน ซึ่งจะมีเลี้ยงกันไม่มากในแต่ละครัวเรือน เพราะส่วนมากแรงงานในครัวเรือนแต่ละบ้านไม่ค่อยมีการอพยพแรงงานไปหางานทำตามโรงงานกันหมด (แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล. 2550 : ออนไลน์)

5. ข้อมูลด้านสังคม

5.1 การศึกษา ตำบลชาวนา ประกอบด้วยโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 2 แห่งคือ

5.1.1 โรงเรียนวัดแก้วสุวรรณ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3

5.1.2 โรงเรียนวัดปิ่นแก้ว ตั้งอยู่หมู่ที่ 5

5.1.3 โรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่งคือ โรงเรียนวัดไชยภูมิ ตั้งอยู่ หมู่

ที่ 2

นอกจากนี้ยังประกอบด้วย ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำนวน 1 แห่ง ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ จำนวน 1 แห่ง และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง

5.2 สถาบันและองค์กรศาสนา ประกอบด้วย

5.2.1 วัด จำนวน 3 แห่ง คือ

5.2.1.1 วัดไชยภูมิ ตั้งอยู่หมู่ที่ 7

5.2.1.2 วัดแก้วสุวรรณ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3

5.2.1.3 วัดปิ่นแก้ว ตั้งอยู่หมู่ที่ 5

5.2.2 มัสยิด จำนวน 3 แห่งคือ

5.2.2.1 มัสยิดกอดีริยะห์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6

5.2.2.2 มัสยิดฮาซานียะห์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6

5.2.2.3 มัสยิดฮาซานียะห์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6

5.3 หน่วยงานด้านสาธารณสุข ประกอบด้วยสถานีนามัยประจำตำบล จำนวน 1 แห่ง ศูนย์ข้อมูลสาธารณสุขมูลฐาน จำนวน 1 แห่ง (แผนพัฒนาสามปีองค์การบริหารส่วนตำบลชายนา. 2551 : 3 - 4)

6. วิถีชีวิตของเกษตรกรตำบลชายนา

จากการสังเกตการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้านตำบลชายนาส่วนใหญ่เป็นชาวนา และนับถือศาสนาพุทธ มีเพียงหมู่ที่ 6 บ้านต้นคลองส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์และรับจ้าง ชีวิตประจำวันของเกษตรกรมีลักษณะเหมือนกับเกษตรกรโดยทั่วไป คือเกษตรกรจะตื่นนอนประมาณตี 4 ถึงตี 5 แม่บ้านเกษตรกรจะจัดเตรียมอาหารสำหรับรับประทานในครัวเรือนและส่วนหนึ่งสำหรับใส่บาตรในตอนเช้า ส่วนพ่อบ้านเกษตรกรจะจัดเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ในการทำงานและจะออกไปท้องนาในตอนเช้าตรู่ ส่วนลูกหลานเกษตรกรจะตื่นนอนประมาณ 6 โมงเช้า และเตรียมตัวไปโรงเรียน มีส่วนหนึ่งเรียนที่โรงเรียนในหมู่บ้านและอีกส่วนหนึ่งไปโรงเรียนในตัวอำเภอและตัวจังหวัด ส่วนลูกหลานเกษตรกรที่ไม่ได้เรียนหนังสือก็จะออกไปช่วยพ่อบ้านเกษตรกรทำนา พร้อมกับนำอาหารเข้าไปให้พ่อบ้านเกษตรกรรับประทานมื้อเช้า

ในส่วนของแม่บ้านเกษตรกรเมื่อดูแลลูกหลานไปโรงเรียนเสร็จแล้วก็จะทำงานบ้าน ซักเสื้อผ้า กวาดดูบ้าน และจะตามออกไปช่วยพ่อบ้านเกษตรกรทำนาพร้อมกับอาหารมื้อกลางวัน จะทิ้งให้ผู้สูงอายุปู่ย่าตายายเฝ้าบ้านในตอนกลางวัน แม่บ้านเกษตรกรเมื่อออกมาท้องนาก็จะดูแลความเรียบร้อย เสร็จแล้วก็จะกลับเข้าบ้านประมาณ 4 โมงเย็นเพื่อมาเตรียมอาหารมื้อเย็นและดูแลลูกหลานที่กลับจากโรงเรียน ส่วนพ่อบ้านและลูกหลานเกษตรกรที่ออกไปทำนาจะกลับ เข้าบ้านในเวลาใกล้ค่ำ เมื่อกลับมาแล้วก็จะอาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้าและจะรับประทานอาหารมื้อค่ำ พร้อมหน้ากัน จากนั้นจะแยกย้ายเข้านอนตอนประมาณ 3 - 4 ทุ่ม

มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งไปทำนาที่ท้องถื่นอื่น เนื่องจากที่นาที่ทำอยู่ในตำบลมีน้อย จึงไปแสวงหาเช่าที่นาที่ท้องถื่นอื่น ได้แก่ ตำบลเจ้าเจ็ด ตำบลหัวเวียง อำเภอป่าซาง อำเภอฝักไถ่ เป็นต้น เกษตรกรกลุ่มนี้เมื่อถึงฤดูทำนาจะอพยพเครื่องมือเครื่องใช้ไปยังที่นาที่เช่าไว้ โดยจะสร้างเป็นกระท่อมใช้เป็นที่อยู่ชั่วคราวและเป็นที่เก็บเครื่องมือเครื่องใช้และจะค้างแรมที่กระท่อมแห่งนี้ จนกว่าจะทำการปลูกข้าวจนแล้วเสร็จจึงจะกลับบ้าน จะทิ้งให้ผู้สูงอายุ และลูกหลานเกษตรกรอยู่บ้านกันตามลำพัง

วิธีการทำนาของเกษตรกรในปัจจุบันเมื่อถึงเวลาที่จะทำนาจะนำเครื่องไปสูบน้ำเข้านา จากนั้นก็จ้างรถดีดดินมาดีดดินให้ไม่ต้องไถ เสร็จแล้วนำรถไถนาเล็กเดินตามลงไปคราดประมาณ 2-3 เที่ยว เมื่อคราดเสร็จก็ปล่อยให้ดินเรียบโดยใช้รถไถนาเล็กเดินตามลากไม้ลวกไปรอบนาให้ทั่ว เมื่อเรียบดีแล้วจะนำที่ลากล่องมาผูกท้ายรถไถแล้วลากไปให้เป็นร่องเรียงกัน ตั้งแต่หัวแปลงนาถึงท้ายแปลงนา เพื่อเป็นทางระบายน้ำออกจากแปลงนา เสร็จแล้วนำเมล็ดข้าวที่กำลังงอกได้ 1 คืบหว่านลงในแปลงนาไร่ละ 2-3 ถัง หว่านเสร็จปล่อยน้ำออกจากแปลงนา เมื่อน้ำแห้งข้าวจะเริ่มงอกเป็นต้น เมื่อข้าวอายุได้ 7-10 วันจะฉีดยากำจัดวัชพืชในแปลงนา หลังจากนั้น 2 วันก็วิดน้ำเข้านาให้ท่วมยอดหญ้าเพื่อให้หญ้านั้นตาย และคุมระดับน้ำไว้ 7 วันเพื่อไม่ให้หญ้าขึ้นมาใหม่ เมื่อข้าวอายุ 20-25 วัน นำปุ๋ยสูตร 16-20-0 หรือ 46-0-0 หว่านไร่ละ 25 กิโลกรัม และฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดแมลง กำจัดเชื้อรา ฮอร์โมนบำรุง เมื่อข้าวอายุ 40-45 วัน ก็หว่านปุ๋ยฉีดยาอีกครั้ง เมื่อข้าวเริ่มออกรวงก็ฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดแมลง กำจัดเชื้อรา ฮอร์โมนบำรุงอีกครั้ง เมื่อรวงข้าวเริ่มแก่ก็จะฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดแมลง กำจัดเชื้อรา ฮอร์โมนบำรุงอีกครั้ง จากนั้นก็รอเวลาที่จะเก็บเกี่ยว

ส่วนที่ 2 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานนา

1. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการผลิต

1.1 ปัจจัยการผลิต

1.1.1 พื้นที่ที่ใช้ในการทำนา

อดีต พื้นที่ที่เกษตรกรใช้ในการปลูกข้าวมีจำนวนตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้นไป จนถึง 100 ถึง 200 ไร่ ขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน และจำนวนแรงงานในครัวเรือน มีทั้ง เป็นที่นาของตนเอง และเป็นที่นาเช่า แต่ส่วนใหญ่จะเป็นที่นาของตนเองจะเช่าเพียงบางส่วน ค่าเช่าอยู่ที่ไร่ละ 20 บาท ถึง 100 บาทต่อปี พื้นที่นาเมื่อครั้งปู่ ย่า ตา ยาย ได้จากการถากถางป่าและจับจองยึดถือเป็นกรรมสิทธิ์ และต่อมาถึงรุ่น พ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา พื้นที่นาได้จากการรับมรดกตกทอดมา ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “สมัยก่อนบริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่า รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย อพยพมา ถางป่า

จับจองที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่ และที่ทำมาหากิน ใครที่ขยันมากหรือใครที่มีลูกมากก็จะถางป่ามากเพื่อจับจองที่ดินได้มากๆ”

ปัจจุบัน พื้นที่ที่เกษตรกรใช้ในการปลูกข้าวนั้นมีจำนวนตั้งแต่ 5 ไร่ ขึ้นไป จนถึง 50 ถึง 150 ไร่ มีทั้งเป็นที่นาของตนเองและเป็นที่นาเช่า แต่ส่วนใหญ่จะเป็นนาเช่า ค่าเช่าอยู่ที่ไร่ละ 50 บาทถึง 1,000 บาทต่อปี และส่วนที่เป็นนาเช่านั้นมีทั้งนาที่อยู่ในพื้นที่ตำบลชานนาและนาที่อยู่ต่างพื้นที่เช่น พื้นที่ทุ่งบางซ้าย ทุ่งเจ้าเจ็ด ทุ่งบางบาล ทุ่งบางปะอิน เป็นต้น เช่าเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ตั้งแต่ 50 100 200 ไร่ไปจนถึง 500 ไร่ โดยรวมกลุ่มกันในกลุ่มญาติ เพื่อนหลายคน ผ่านนายหน้าซึ่งเป็นคนในพื้นที่นั้นเป็นผู้ที่ติดต่อเจ้าของพื้นที่นา และเป็นผู้ที่คอยเก็บค่าเช่านำไปให้กับเจ้าของพื้นที่นา ซึ่งจะได้ค่าตอบแทนจากเจ้าของพื้นที่นาแล้วแต่จะตกลงกัน แต่ก่อนที่เช่าเข้าไปเช่าได้นั้นต้องมีการซื้อกรรมสิทธิ์จากผู้ที่ทำอยู่เดิมเสียก่อน หรือที่เรียกกันว่า เช่าที่นา ราคาซื้อกรรมสิทธิ์ประมาณไร่ละ 10,000 บาท และหากจะเลิกทำ ก็สามารถที่จะขายกรรมสิทธิ์ให้กับคนอื่นต่อไปได้ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “แม่มีนาอยู่ 30 ไร่ มีลูกตั้ง 4 คน ก็ได้คนละไม่ถึง 10 ไร่ นาแค่ 10 ไร่ มันน้อยนิดเดียว ทำก็ไม่พอกิน ก็เลยต้องไปหาเช่านาทำอื่นทำ”

จากการศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในเรื่อง ขนาดของพื้นที่ที่เกษตรกรใช้ในการปลูกข้าวคือ เดิมพื้นที่นาที่เกษตรกรใช้ปลูกข้าวที่เป็นของตนเองมีสัดส่วนที่มากกว่าพื้นที่นาที่เช่า ปัจจุบันพื้นที่นาที่เกษตรกรใช้ปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เช่า ส่วนพื้นที่นาที่เป็นของตัวเองนั้นมีขนาดน้อยลง สาเหตุเกิดจากพื้นที่นาแต่ดั้งเดิมครั้งคุณทวดนั้นได้จากการถางป่าจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ คราวเรือนที่มีลูกมากก็สามารถซื้อเพิ่มจากผู้อื่นได้ ราคาประมาณไร่ละ 200 ถึง 400 บาท ต่อมาที่นาได้ถูกแบ่งเป็นมรดกให้กับรุ่นลูก ๆ ก็ถูกแบ่งให้ลูกต่ออีกจึงทำให้ที่นาในปัจจุบันมีขนาดน้อยลง และบางรายปลูกข้าวแล้วผลผลิตเสียหาย จำเป็นต้องขายนาเพื่อใช้หนี้ บางรายมีลูกรักลูกไม่ยอมให้ลูกลำบากจึงส่งลูกเรียน ลูกหลายคนเงินไม่พอส่งจำเป็นต้องขายนา จึงทำให้พื้นที่นามีขนาดน้อยลงอีก บางรายถึงกับไม่เหลือพื้นที่นาเป็นของตัวเอง

นอกจากนี้ยังพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของ พื้นที่นาเช่าคือจากเดิมพื้นที่นาเช่าจะอยู่เฉพาะในพื้นที่ตำบล แต่ในปัจจุบันนอกจากจะเช่าในพื้นที่ตำบลแล้ว เกษตรกรยังไปเช่าพื้นที่นาต่างพื้นที่ตำบล สาเหตุเกิดจาก พื้นที่นาที่เกษตรกรใช้ในการปลูกข้าวนั้นมีไม่เพียงพอกับความ ต้องการ เนื่องจากพื้นที่นาของตัวเองมีน้อยหรือไม่มี และพื้นที่นาในพื้นที่ตำบลก็ไม่มี จึงจำเป็นต้องไปเช่าพื้นที่นาในพื้นที่อื่นๆ และมีแนวโน้มที่เกษตรกรพยายามที่จะเสาะแสวงหาเช่าพื้นที่นาในพื้นที่อื่นๆ มากขึ้น ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่ง กล่าวว่า “นี่ก็กำลังจะชวนพรรคพวกไปหาเช่าทำอยู่เหมือนกัน”

1.1.2 แรงงาน

อดีต แรงงานที่ใช้ในการทำนาปลูกข้าว ได้แก่ แรงงานในครัวเรือน แรงงานจากการลงแขกและแรงงานจ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักในการเตรียมดิน หว่านเมล็ดพันธุ์ การดูแลรักษา เก็บเกี่ยว ขนเข้าบ้าน นวด เก็บใส่ยุ้งฉาง ส่วนแรงงานจากการลงแขกนั้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเครือญาติ กลุ่มบ้านใกล้เคียงลงแขกกันตอน เก็บเกี่ยว ขนเข้าบ้าน เมื่อเสร็จงานแล้วเจ้าของบ้านจะทำขนม ต้ม แกง เหล้า เลี้ยงผู้ที่มาช่วยลงแขก ส่วนแรงงานจ้างนั้นมีน้อย มีบ้างบ้านเท่านั้นที่มีลูกน้อยหรือไม่มีลูก บ้านที่ไม่มีโคกระบือ หรือไม่มีเครื่องมือ เช่น เกวียน เป็นต้น ก็จะจ้างบ้านใกล้เคียงที่รับจ้าง

ปัจจุบัน แรงงานที่ใช้ในการทำนาปลูกข้าวในปัจจุบันก็ยังใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก แต่มีครัวเรือนละไม่มากเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 2-3 คน เนื่องจากแรงงานวันหนุ่มสาว โดยเฉพาะแรงงานผู้หญิงจะเข้าไปทำงานโรงงานอุตสาหกรรม จึงทำให้แรงงานจ้างมีบทบาทมากขึ้น ซึ่งได้มีการกำหนดราคาค่าจ้างไว้เป็นมาตรฐานเป็นที่ยอมรับระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง ยกตัวอย่างเช่น ไถนาด้วยรถไถเล็ก เดินตามไร่ละ 100 บาท ใช้รถดีดดิน ไร่ละ 100-120 บาท คานาดูด้วยรถไถเล็กเดินตาม วันละ 700 บาท เกรดดินด้วยรถไถเล็ก เดินตามวันละ 700 บาท ปั่นหัวคันท้าวโมงละ 25 บาท หว่านข้าวไร่ละ 50 บาท ฉีดพ่นสารเคมีไร่ละ 50 บาท หว่านปุ๋ยกระสอบละ 50 บาท หว่านยาเม็ดกระสอบละ 100 บาท เกี่ยวข้าวไร่ไร่ละเกี่ยวกระสอบไร่ละ 250 บาท (น้ำมันเจ้าของนา) เกี่ยวข้าวไร่ไร่ละเกี่ยวอ้อมไร่ละ 300 บาท (น้ำมันเจ้าของนา) ค่าจ้างขนข้าวกระสอบขึ้นจากแปลงนากระสอบละ 12-15 บาท (ขึ้นอยู่กับความยากง่าย) ค่ารถบรรทุกข้าวไปขายเกวียนละ 150 -180 บาท (ขึ้นอยู่กับความใกล้ไกล) ค่าจ้างตัดข้าวคิดชั่วโมงละ 25 บาท แรงงานอีกประเภทคือการลงแขก หรือการลงแรง การเอาแรง ซึ่งแล้วแต่จะเรียก ในปัจจุบันมีอยู่แต่เฉพาะในกลุ่มเครือญาติกัน กลุ่มเพื่อนบ้านข้างเคียงกันแต่กลุ่มนี้จะเป็นการเอาแรงแบบเอาแรงจ้าง เนื่องจากแต่ละคนทำนาไม่เท่ากัน คือในส่วนที่เกินกันก็จะจ่ายเป็นเงินจ้างตามปกติ

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคืออดีตแรงงานที่ใช้ในการเพาะปลูกข้าวที่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก หากเกินกำลังแรงงานในครัวเรือนจะอาศัยวิธีการลงแขกหรือการลงแรง การเอาแรง ส่วนการจ้างแรงงานนั้นมีน้อย มีเพียงบางครัวเรือนเท่านั้น ปัจจุบันพบว่าแรงงานจ้างเป็นแรงงานหลัก แรงงานในครัวเรือนเป็นแรงงานเสริม ส่วนการลงแขก การลงแรง หรือการเอาแรงนั้นในปัจจุบันเหลือน้อยมากมีเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อนสนิท การเอาแรงในปัจจุบันมีหลายกลุ่มเปลี่ยนเป็นการเอาแรงจ้างคือผู้ที่มา ลงแรงจะได้รับค่าจ้างจากเจ้าของนา สาเหตุที่จำนวนแรงงานในครัวเรือนลดลงทำให้ไม่เพียงพอสำหรับทำการเพาะปลูก และสาเหตุที่จำนวนแรงงานในครัวเรือนลดลงเนื่องจากวัยแรงงานที่เป็นหนุ่มสาวเข้ามาทำงาน ในโรงงาน

อุตสาหกรรม และแรงงานที่เหลือในครัวเรือนเป็นแรงงานสูงอายุ ทำงานไม่ค่อยไหว ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “นาที่ทำก็เช่าเขา เจ้าของเขาจะมาเอาคืนเมื่อไรก็ไม่รู้ ไม่แน่นอน ก็เลยให้ลูกๆ มันไปทำงานโรงงานเหลือทำนาคนเดียวสองคนกับพวกบ้าน ทำไม่ไหว หรือทำไม่ทันก็จ้างเขา” เหตุผลดังกล่าวให้ต้องมีการจ้างแรงงานเกิดขึ้น ประกอบกับมีแรงงานวัยหนุ่มในภาคเกษตรที่ว่างงานจากการที่ไม่มีที่นาในการเพาะปลูกหรือมีที่นาอยู่น้อย ได้รวมกลุ่มกันเพื่อรับจ้างฉีดพ่นสารเคมี หว่านปุ๋ย หว่านข้าว การเตรียมดิน จึงทำให้ครัวเรือนที่ขาดแคลนแรงงานสามารถที่จะจ้างแรงงานได้สะดวกมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า รูปแบบการลงแขก การเอาแรงหรือการลงแรงได้เปลี่ยนแปลงไป คืออดีตผู้ที่มาร่วมลงแรงจะได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากเจ้าของนา เช่น เลี้ยงอาหารคาวหวาน เลี้ยงเหล้า ฯลฯ โดยจะไม่ได้รับเงินเป็นค่าตอบแทน ปัจจุบันผู้ที่มาร่วมลงแรงจะได้รับการดูแลจากเจ้าของนาเช่นกัน แต่ไม่มากนักเนื่องจากใช้เวลาไม่นาน เหมือนแต่ก่อน ซึ่งแต่ก่อนอาจใช้เวลาเป็นวันหรือหลายวัน การเลี้ยงดูจึงไม่มากและเมื่อเสร็จ จะได้รับเงินตอบแทน เรียกว่า เอาแรงจ้าง สาเหตุเกิดจาก แต่ละคนทำนาไม่เท่ากัน จึงทำให้เกิดความไม่เท่ากันเกิดการได้เปรียบเสียเปรียบ จึงต้องจ่ายเงินเป็นค่าจ้างในส่วนที่เกิน นอกจาก เรื่องของพื้นที่นาของแต่ละคนไม่เท่ากันแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ รูปแบบการลงแขก การเอาแรง หรือการลงแรงที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เกิดจากแต่ละคนต้องการที่จะมีรายได้เพิ่ม จากการทำที่เสียเวลาในส่วนต่างของพื้นที่นาที่ไม่เท่ากัน ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เอาแรงจ้างก็ดีเหมือนกัน ไอ้คนมีน้าน้อยจะได้ไม่เสียเปรียบ”

1.1.3 เงินทุน

อดีต เมื่อครั้งที่เกษตรกรยังทำนาหว่าน หรือที่เรียกว่านาปี ประมาณ ปี พ.ศ. 2510 การทำนาสมัยนั้นเกือบไม่ต้องใช้เงินทุนแต่อย่างใด เนื่องจากปัจจัยการผลิตสามารถหาและทำขึ้นใช้เองได้ เริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน จะใช้โคกระบือไถนา ไม่ต้องใช้น้ำมัน พันธุ์ข้าวที่ใช้หว่านก็เก็บไว้เอง สารเคมีไม่ต้องใช้ เนื่องจากไม่มีแมลงศัตรูพืช ปุ๋ยไม่ต้องใส่ เนื่องจากพื้นดินอุดมสมบูรณ์ เกือบจะใช้การลงแขก หมายความว่าเกือบไม่ต้องใช้เงินทุนแต่อย่างใด ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า ทำนาเมื่อก่อนแทบจะไม่ต้องใช้เงินซื้ออะไรเลย ปุ๋ย ยา น้ำมัน ก็ไม่ต้องใช้ไม่ต้องซื้อ ขายเป็นได้เท่าไรก็เหลือทั้งหมด ไม่เหมือนสมัยนี้ อะไรๆ ก็ซื้อเขาทั้งหมด ขายข้าวแล้วก็แทบจะไม่เหลืออะไร”

ต่อมาเกษตรกรเริ่มทำนาปรัง ประมาณปี พ.ศ. 2520 เนื่องจากผลผลิตนาปีเกิดความเสียหายจากโรคฉู่ หนูกัดกินทำลายข้าว เกษตรกรมีความจำเป็นต้องลงทุนซื้อเครื่องมือใหม่ ได้แก่ รถไถนา เครื่อง ท่อสูบน้ำ ฯลฯ ในเรื่องการดูแลดินข้าว เริ่มต้องใส่ปุ๋ย ฉีดพ่นสารเคมี เริ่มจ้าง

แรงงาน ในช่วงนี้เกษตรกรเริ่มต้องใช้เงินลงทุน แต่ยังไม่มากนักยังสามารถใช้เงินทุนของตัวเองที่มีอยู่ได้ และมีเงินทุนจากแหล่งอื่นบ้างไม่มากนัก ได้แก่ เพื่อนบ้าน พ่อค้า เป็นต้น

ปัจจุบัน เงินทุนที่ใช้มีทั้งเงินทุนตัวเอง และเงินทุนจากแหล่งอื่น กล่าวคือ เงินทุนส่วนตัวน้อยกว่าเงินทุนจากแหล่งอื่น เงินทุนจากแหล่งอื่น ได้แก่ เพื่อนบ้าน พ่อค้า สถาบันการเงินต่างๆ เงินกู้จากเพื่อนบ้านเสียดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 1.5 - 3 บาทต่อเดือน เงินกู้จากพ่อค้าเสียดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 1.5 - 3 บาทต่อเดือน นอกจากเงินแล้วยังเป็นสิ่งของด้วยเช่น สารเคมี ปุ๋ยเคมี น้ำมันเชื้อเพลิง ข้าวสาร เป็นต้น ส่วนเงินกู้จากสถาบันการเงิน ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ ไร่รับจำนำ เป็นต้น ดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 5 - 15 บาทต่อปี ขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือของลูกค้า ถ้าเป็นลูกค้าชั้นดีเสียดอกเบี้ย ร้อยละ 5 บาทต่อปี ถ้าเป็นลูกค้าชั้นพอใช้ เสียดอกเบี้ยร้อยละ 9 บาทต่อปี ถ้าเป็นลูกค้าชั้นไม่ดีคือเป็นลูกค้าที่คิดค้นบอยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 12 - 15 บาทต่อปี ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “โอ๊ย...สมัยนี้ใช้เงินเยอะไม่เหมือนเมื่อก่อน อะไรๆ มันก็แพง ปุ๋ย ยา น้ำมัน มันก็ต้องไปเอาเขามาก่อน ได้ข้าวก็ค่อยเอาไปให้เขาขอมเสียดอกเอา”

จากการศึกษาพบว่ามีเปลี่ยนแปลงในเรื่องของจำนวนเงินทุนที่ใช้คือ ในอดีตเกือบไม่จำเป็นต้องใช้เงินทุนแต่อย่างใด ปัจจุบันเกษตรกรใช้เงินทุนจำนวนมากจนในบางครั้งผลผลิตที่ขายได้ไม่พอกับเงินทุนที่ลงไป ทำให้เกษตรกรมีรายได้น้อยเป็นหนี้เป็นสิน และยากจน สาเหตุเกิดจากในอดีตเกษตรกรปลูกข้าวตามธรรมชาติ ตามฤดูกาล ใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ปลูกข้าวในฤดูฝน ใช้มูลโค มูลกระบือ ทำปุ๋ยใส่ดินข้าว หล้าที่ขึ้นในแปลงนาจะถอนหรือเกี่ยวไปเป็นอาหารโค กระบือ ส่วนแมลงศัตรูพืชไม่ต้องใช้สารเคมี ระบบนิเวศน์ในแปลงนาไม่ถูกทำลาย เครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในการทำนาสามารถทำขึ้นใช้เอง พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก จะเก็บไว้เอง จึงทำให้ไม่ต้องการเงินทุนมากมายแต่อย่างใด ส่วนในปัจจุบันเกษตรกรพยายามเอาชนะธรรมชาติ ทำการเพาะปลูกนอกฤดูกาล ใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยขาดการอนุรักษ์ทรัพยากร ตัวอย่างเช่น การเพาะปลูกข้าวนอกฤดู จำเป็นต้องมีระบบชลประทาน ใช้เครื่องสูบน้ำเข้านาต้องใช้น้ำมัน เครื่องสูบน้ำ ท่อสูบน้ำ สิ่งเหล่านี้เกษตรกรไม่สามารถทำขึ้นใช้เองได้ต้องใช้เงินซื้อหามาทั้งนั้น การใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยขาดการอนุรักษ์นั้น เกษตรกรทำการเพาะปลูกข้าวปีละ 2 - 3 ครั้งโดยทำต่อเนื่องกันไม่มีเวลาพักดิน เมื่อทำติดต่อกันหลายปี ทำให้ธาตุอาหารที่จำเป็นต่อต้นข้าวหมดไปทำให้ข้าวไม่เจริญเติบโต จึงจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยลงในดิน และนับวันยังใช้ปุ๋ยมากขึ้น และจากการที่เกษตรกรเพาะปลูกข้าวโดยไม่หยุดพัก ทำให้ศัตรูพืชมีอาหารกินตลอด และเพิ่มจำนวนมากขึ้น เกิดการระบาดของแมลงศัตรูพืช จำเป็นต้องใช้สารเคมีฉีดพ่น ทั้งปุ๋ยเคมี ทั้งสารเคมีเกษตรกรต้อง

ใช้เงินซื้อหามาทั้งสิ้น นอกจากนี้แล้วราคาของปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้แก่ ปุ๋ยเคมี สารเคมี น้ำมัน ล้วนแต่มีราคาสูงทั้งสิ้น จึงเป็นเหตุให้ปัจจุบันเกษตรกรต้องใช้เงินลงทุนมากกว่าในอดีต

นอกจากนี้ยังพบว่า แหล่งเงินทุน ที่เกษตรกรใช้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปคือ อดีตเกษตรกรใช้เงินทุนของตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันเกษตรกรใช้เงินทุนจากแหล่งอื่นมากกว่าเงินทุนของตัวเอง สาเหตุนั้นเกิดจาก เงินทุนที่เกษตรกรใช้ในการเพาะปลูกข้าวในปัจจุบันค่อนข้างมาก เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไอ ...ปุ๋ย ยา น้ำมัน มันก็แพงเหลือเกิน มันก็ต้องใช้เงินเยอะ ถ้าพึ่งเงินเรามันก็ไม่พอ ก็ต้องไปเอาเขามา ก่อน ได้ข้าวค่อยเอาไปให้เขา”

ปัจจัยดังกล่าวทำให้เงินทุนของตัวเองที่มีอยู่ไม่เพียงพอ อีกทั้งเกษตรกรมีค่าใช้จ่ายอื่นอีกมากนอกจากที่ใช้ ในการซื้อปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้แก่ ส่งลูกเรียนหนังสือ ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ส่งประกันชีวิต ส่งสมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์ ค่าผ่อนรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ โทรศัพท์ ตู้เย็น ส่งดอกเบี้ยยเงินกู้ ส่งเงินกองทุนหมู่บ้าน ดังนั้นเกษตรกรจึงมีความจำเป็นต้องพึ่งเงินจากแหล่งอื่นมาใช้ในการซื้อปัจจัยการผลิตต่างๆ ตลอดจนเป็นค่าใช้จ่ายดังที่กล่าวมา

1.1.4 เครื่องมือ

อดีต เครื่องมือที่ใช้ในการเพาะปลูกข้าว เมื่อในอดีตเป็นเครื่องมือที่เกษตรกรสามารถประดิษฐ์ขึ้นใช้เอง โดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน กล่าวคือ เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมดิน ได้แก่ ไร่ ประกอบด้วยคันไถทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ดัดด้วยหัวหมูสำหรับไถนา หากใช้กระบือไถนาต้องมี ตะคอม คล้องคอกระบือสำหรับลากไถ การไถด้วยกระบือ ใช้กระบือเพียง 1 ตัว แต่หากใช้โคไถนา ต้องใช้โค 2 ตัวคู่กัน และใช้แอก คล้องคอโคทั้งคู่สำหรับลากไถ คนถือหางไถเดินตาม

เครื่องมือในการเก็บเกี่ยวคือ เกียวสำหรับเกี่ยวข้าว มีคานหลาวสำหรับ หาบข้าว ทำจากไม้ไผ่ปลายทั้งสองข้างแหลมสำหรับแทงฟ่อนข้าวขึ้นบ่าหอบ มีเลื้อนสำหรับขนข้าวจากนาเข้าบ้าน ทำจากไม้ไผ่ ไม่มีล้อ ใช้โคหรือกระบือลากให้ลื่นไป เรียกว่า เลื้อน

เครื่องมือการนวดข้าว ในอดีตใช้ โค กระบือ หลายๆ ตัวเดินย่ำกองข้าว ที่นำฟ่อนข้าวมาวางเรียงกันเป็นวงกลม คนถือเชือกเดินตามและคอยบังคับให้โคหรือกระบือเดินอยู่บนกองข้าววนไปเรื่อย และมีคนฉายสำหรับลูข้าวหรือสงข้าวหลังจากที่โคกระบือเดินย่ำ เมื่อลูข้าวหรือสงข้าวเสร็จได้เป็นเมล็ดข้าวแล้วนำไปฝัดด้วยสีฝัด หมุนด้วยมือเพื่อฝัดเอาเศษฟางข้าวออก จากนั้นจึงนำไปเก็บ เรียกว่า ยุ้งข้าว บางบ้านทำยุ้งไว้ใต้ถุนบ้าน โดยมีเสื่อลำแพนล้อมรอบ แต่บางบ้านก็ทำยุ้งข้าวแยกจากตัวบ้านเป็นโรงเรือนมิดชิดอย่างดี

จากนั้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2515 เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนจากการทำนาปีเป็นการทำนาปรัง เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ การเตรียมดินเกษตรกรใช้รถไถเดิน

ตามติดเครื่องยนต์ในการไถ การคราด ใช้ท่อสูบน้ำจุดด้วยเครื่องรถไถนาในการสูบน้ำเข้านา ในการดูแลรักษาต้นข้าวเกษตรกรใช้เครื่องพ่นยาสะพายหลังในการฉีดพ่นสารเคมีต่างๆ การเก็บเกี่ยว ยังใช้คนเกี่ยวอยู่เหมือนเดิม การขนข้าวในแปลงนาเข้าบ้านใช้ล้อกะแทะลากด้วยรถไถนา การนวดข้าวใช้รถไถนาค้ำแทน โคน กระบือ โดยการใส่ข้อฟรีที่ล้อข้างใดข้างหนึ่งแล้วแต่ว่าใครจะถนัดแถบใด เครื่องมือต่างๆ เหล่านี้เกษตรกรไม่สามารถทำขึ้นใช้เองได้ ต้องซื้อหามาใช้ทั้งสิ้น เวลาต่อมาไม่นานการนวดข้าวนั้น ใช้รถนวดแทนการใช้รถไถนาค้ำ โดยมีคนซื้อรถนวดมาแล้ว ออกรับจ้างนวดข้าว

ปัจจุบัน เครื่องมือการเกษตรที่เกษตรกร ใช้ นั้นจะทุ่นแรง ทำงานได้รวดเร็ว ทำงานได้มาก ได้แก่ การเตรียมดินจะใช้รถไถดินเป็นรถดินตะขบติดลูกตีข้างหลังทำงานได้ ชั่วโมงละ 5-10 ไร่ สามารถทุ่นเวลาได้มาก โดยการว่าจ้างมาเสียค่าจ้างไร่ละ 100-120 บาท แต่เกษตรกรต้องซื้อน้ำมันมาเติมให้กับรถไถดิน เกี่ยวกับเรื่องการดูแลรักษาจะใช้เครื่องปั๊มแรงดันสะพายหลังสำหรับฉีดพ่นสารเคมี และหากเกษตรกรไม่สามารถฉีดพ่นสารเคมีด้วยตัวเองได้ก็จะมีผู้รับจ้างฉีดพ่นสารเคมี คิดค่าจ้าง ไร่ละ 50 บาท และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็มีรถเกี่ยวข้าวมารับจ้างเกี่ยว ค่าจ้างไร่ละ 250-300 บาท เกษตรกรต้องซื้อน้ำมันมาเติมให้กับรถเกี่ยวด้วย

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ อดีตจากการที่เกษตรกรใช้เครื่องมือทำการเพาะปลูกข้าวที่เรียบง่ายและสามารถประดิษฐ์ขึ้นใช้เองได้นั้น ปัจจุบันเกษตรกรได้นำเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ในการทำการเกษตรกันอย่างแพร่หลาย เครื่องมือต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องใช้เงินเพื่อซื้อหามาทั้งสิ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ทำให้เกษตรกรได้รับความสะดวกสบายและทุ่นแรงมากขึ้น ทำงานได้มากและประหยัดเวลา

สาเหตุที่เกษตรกรนำเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการทำนานั้นมีหลายประการ คือ ทุ่นแรงได้รับความสะดวกสบาย ทำงานได้มากและประหยัดเวลาใช้แรงงานน้อย คราวเรือนละ 2-3 คน ส่วนแรงงานในครัวเรือนที่เหลือก็สามารถไปทำงานรับจ้างหรือทำงานโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวอีกทางหนึ่งหรือบางครัวเรือนมีสมาชิกน้อย เมื่อมีเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ ก็สามารถทำการปลูกข้าวได้โดยไม่ต้องรื้อนเรื่องของแรงงาน สาเหตุอีกประการหนึ่งที่พบคือเกษตรกรต้องการที่จะเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น ด้วยการทำการเพาะปลูกข้าวปีละ 3 ครั้ง เพราะฉะนั้นจึงต้องทำด้วยความรวดเร็วเพื่อให้ทันฤดูน้ำหลาก จึงได้นำเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ และสาเหตุอีกประการหนึ่งคือต้องการเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น โดยการเพิ่มจำนวนพื้นที่ทำการเพาะปลูกให้มากขึ้น ทำให้แรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงได้นำเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เครื่องมือสมัยใหม่ มันทำให้ทุ่นแรง ทุ่นเวลาได้เยอะ ทำงานได้มาก”

1.1.5 พันธุ์ข้าว

อดีต นาที่เกษตรกรทำนั้นเรียกว่า นาหว่านหรือนาปี ทำปีละ 1 ครั้งเริ่มลงมือทำในฤดูฝน เมื่อถึงฤดูน้ำหลากพื้นนาที่จะท่วมน้ำและในช่วงเดือนมกราคมจะเก็บเกี่ยวผลผลิต พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกมีเพียงไม่กี่พันธุ์ เป็นพันธุ์ข้าวไวแสง เกษตรกรเคยปลูกข้าวพันธุ์ใดก็จะปลูกนั้นไปเรื่อยๆ ไม่ชอบเปลี่ยน พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรนิยมปลูกกันมากที่สุดได้แก่ ข้าวพวง เป็นข้าวเมล็ดสั้นให้ผลผลิตดี เกษตรกรนิยมปลูกไว้ขาย ข้าวหลวงแจก เป็นข้าวเมล็ดยาวให้ผลผลิตไม่ดกนัก เกษตรกรนิยมปลูกไว้เพื่อนำไปสีไว้รับประทาน และจะทำไม่มากทำเฉพาะเท่าที่พอกิน ข้าวช่อมะกอก เป็นข้าวที่มีอายุสั้นกว่าข้าวพวงสามารถเก็บเกี่ยวก่อนข้าวพวง เกษตรกรนิยมปลูกไว้เพื่อทำข้าวเม้า นอกจากนี้แล้วยังมี ข้าวพันธุ์เล็บมือนาง เป็นข้าวเมล็ดยาวเกษตรกรนิยมปลูกไว้เพื่อนำไปสีไว้รับประทาน ข้าวพันธุ์กบขาว กาบแดง ต่อมาเมื่อเกษตรกรเปลี่ยนจากการทำนาปีหรือนาหว่านมาทำนาปรัง ในระยะต้นๆ พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรนิยมปลูกได้แก่ พันธุ์ข้าว กข1 กข3 กข5 กข7 กข23 เป็นพันธุ์ข้าวที่กรมวิชาการเกษตรนำมาส่งเสริมให้เกษตรกรปลูก

ปัจจุบัน เกษตรกรทำนาปรัง ทำปีละ 2-3 ครั้ง พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกนั้น มีหลายชนิดพันธุ์ แต่สามารถแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ ข้าว 4 เดือนหรือเรียกว่าข้าวหนัก มีอายุ 4 เดือนได้แก่ ข้าวสุพรรณ 60 ข้าวสุพรรณ1 ข้าวชัยนาท 1 ข้าวชัยนาท 2 ข้าวพิษณุโลก 1 ข้าวพิษณุโลก 2 ข้าวหอมปทุม ข้าวเบอร์ 23 เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งเป็นข้าว 3 เดือน หรือเรียกว่าข้าวเบา มีอายุ 3 เดือน ได้แก่ ข้าวราชินี ข้าวพวงทอง ข้าวโพธิ์เงิน ข้าวอาบรังสี ข้าวเบอร์ 17 เป็นต้น ข้าวราชินีเป็นข้าวที่เกษตรกรนิยมทำกันมากที่สุด เนื่องจากมีอายุไม่มาก และให้ผลผลิตดี นอกจากนี้ ข้าวพิษณุโลกก็เป็นข้าวที่เกษตรกรนิยมทำกันมากเช่นกันเนื่องจากเป็นข้าวที่มีความต้านทานโรคดีและให้ผลผลิตดี

นอกจากนี้ยังพบว่าพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรใช้ปลูกในเวลาที่ยืนในเวลาที่จำกัด ส่วนใหญ่จะปลูกในรุ่นที่ 3 คือรุ่นที่ก่อนน้ำจะท่วมในฤดูน้ำหลากคือพันธุ์ข้าว 75 วันเป็นพันธุ์ข้าวที่มีอายุสั้นประมาณ 75 วัน ให้ผลผลิตประมาณ 60-80 ถังต่อไร่ เป็นพันธุ์ที่ไม่ต้านทานโรคนัก ต้องหมั่นดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด และจากการศึกษายังพบอีกว่า มีเกษตรกรหลายคนที่ไม่ชอบเปลี่ยนพันธุ์ข้าวก็จะปลูกข้าวพันธุ์เดิมที่เคยปลูก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ได้ทดลองปลูกข้าวมาแล้วหลายพันธุ์เพื่อหาพันธุ์ที่ดีที่สุดและเหมาะกับตัวเอง จากนั้นก็จะปลูกพันธุ์นั้นเป็นประจำจนเกิดความชำนาญและไม่อยากที่จะเปลี่ยนไปปลูกข้าวพันธุ์อื่น

จากการศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงคือ เรื่องของพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรเคยใช้ปลูกเมื่อในอดีตนั้นไม่มีปลูกในปัจจุบัน เกษตรกรใช้พันธุ์ข้าวใหม่ สาเหตุที่เกษตรกรไม่ได้นำพันธุ์ข้าวที่เคยปลูกเมื่อในอดีตมาปลูกในปัจจุบันนั้น เนื่องจากหลายสาเหตุด้วยกันได้แก่ รูปแบบการทำนาได้

เปลี่ยนไปคือ อดิต เกษตรกรทำนาปี หรือนาหว่าน ทำปีละ 1 ครั้ง เริ่มลงมือทำในช่วงต้นฤดูฝน ระหว่างที่ข้าวเจริญเติบโตนั้นจะผ่านฤดูน้ำหลากช่วงนี้ต้นข้าวจะท่วมน้ำ และจะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนมกราคม เพราะฉะนั้นพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรปลูกนั้นจะต้องเป็นพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำคือสามารถว่ายน้ำขึ้นได้ไม่จมน้ำ และพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรปลูกนั้นจะต้องเป็นพันธุ์ข้าวไวแสงคือพันธุ์ข้าวที่สามารถออกดอกในช่วงวันสั้น เนื่องจากในเดือนมกราคม จะเป็นช่วงที่กลางวันน้อยกว่ากลางคืน เพราะฉะนั้นพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกในอดิตจะต้องเป็นพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำและไวแสง ได้แก่ ข้าวพวง ข้าวหลวงแจก ข้าวช่อมะกอก ข้าวเล็บมือนาง ข้าวกาบขาว ข้าวกาบแดง เป็นต้น

ปัจจุบันเกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรังคือไม่ต้องอาศัยน้ำฝน แต่จะมีระบบชลประทานเข้ามาแทน สามารถเริ่มทำได้ตั้งแต่หน้าแห้ง เกษตรกรจะปลูกข้าวที่เก็บเกี่ยวตามอายุวัน ไม่จำเป็นต้องทำข้าวที่เป็น พันธุ์ข้าวขึ้นน้ำและไวแสงอีก พันธุ์ข้าวที่ทำนั้นได้แก่ ข้าวสุพรรณ 60 ข้าวสุพรรณ 1 ข้าวชัยนาท 1 ข้าวชัยนาท 2 ข้าวพิษณุโลก 1 ข้าวพิษณุโลก 2 ข้าวหอมปทุม ข้าวเบอร์ 23 ข้าวราชินี ข้าวพวงทอง ข้าวโพธิ์เงิน ข้าวอาบรังสี ข้าวเบอร์ 17 เป็นต้น นอกจากนี้รูปแบบการทำนาที่เปลี่ยนไปนั้น สาเหตุอีกอย่างหนึ่งคือ การได้รับการส่งเสริมจากศูนย์ขยาย พันธุ์ข้าวที่ได้ผสมปรับปรุงพันธุ์ให้มีความต้านทานโรคและให้ผลผลิตสูง จนได้พันธุ์ข้าวพันธุ์ใหม่ๆ ออกมาให้เกษตรกรได้เพาะปลูก และอีกสาเหตุหนึ่งคือเกษตรกรต้องการค้นหาพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงมีความต้านทานโรค เจริญเติบโตดี ค้นหาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับตัวเองจึงได้ทดลองเปลี่ยนพันธุ์ข้าวไปเรื่อยๆจนกว่าจะได้พันธุ์ข้าวที่ต้องการ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า“ทำไปหลายๆ รุ่นก็ต้องเปลี่ยนพันธุ์ใหม่ ข้าวท่านจะต้นที่จะงามดี และจะได้ข้าวเยอะ”

1.2 กระบวนการผลิต

1.2.1 การเตรียมดิน

อดิต การเตรียมดินนั้นต้องใช้เวลาหลายวันจึงจะเสร็จ เริ่มจากการไถตะ โดยใช้ โค หรือ กระบือ ถ้าใช้โคต้องใช้ 2 ตัว มีแอก คล้องคอโคสำหรับลากไถ แต่ถ้าใช้กระบือ ใช้เพียงตัวเดียว มีตะกอมคล้องคอกระบือสำหรับลากไถ เกษตรกรจะนำโคหรือกระบือออกไถนาตั้งแต่เช้า มีด ถ้าเป็นคันทิ้งขึ้นเกษตรกรจะออกไถนากันตั้งแต่ ตี 2 ตี 3 ไถไปจนถึงเที่ยงจึงหยุดไถ เพื่อให้โคกระบือได้พัก และจะไถอีกในวันต่อไป ในวันหนึ่งจะไถได้ประมาณ 2 ไร่ต่อกระบือ 1 ตัว หรือต่อโค 2 ตัว เมื่อถึงวันพระจะหยุดไถนาเพื่อว่าเกษตรกรจะได้ไม่บาป เพราะเวลาไถนาก็จะต้องมีการตีโค กระบือ ตอนที่หยุดเดิน เกษตรกรจะถือว่าบาป จึงหยุดไถนาในวันพระ เมื่อไถตะเสร็จแล้ว จะนำเมล็ดพันธุ์ข้าวมาหว่าน และไถแปรอีกครั้งเพื่อกลบเมล็ดข้าว เมื่อฝนตก ข้าวจะเริ่มงอกและเจริญเติบโตเป็นต้นต่อไป เมื่อเกษตรกรต่อมาเมื่อเกษตรกรเปลี่ยนจากการทำนาปีหรือนาหว่านมาทำนาปรัง เกษตรกรเลิกใช้โคกระบือไถนา หันมาใช้รถไถนาเล็กเดินตาม ใช้

เครื่องยนต์ขนาด 5-7 แรงม้า การเตรียมดินโดยเริ่มจากการวิดน้ำเข้านา แล้วนำรถไถเล็ก เดินตามติดหัวหมูไถ เมื่อไถเสร็จจะนำหัวหมูออกแล้วนำคามาใส่แทน แล้วคาดให้ดินและเรียบ เสร็จแล้วนำเมล็ดข้าวที่กำลังงอกมาหว่าน ไขน้ำออกจากแปลงนา เมื่อน้ำแห้งดีข้าวจะเริ่มงอก และเจริญเติบโตเป็นต้นต่อไป

ปัจจุบัน การเตรียมดินของเกษตรกรจะไม่ยุ่งยากเหมือนแต่ก่อน การเตรียมดินมี 3 แบบ ได้แก่ ใช้รถไถเล็กเดินตาม ใช้รถตีดินและแบบที่ไม่ต้องไถพวน การใช้รถไถเล็ก เดินตามจะคล้ายกับในอดีตเมื่อเริ่มทำนาปรังแรกๆ แต่ขนาดของตัวรถจะใหญ่ขึ้น ขนาดของเครื่องยนต์จะมากขึ้นเป็น 10-15 แรงม้า ทำงานได้เร็วมากขึ้นและที่สำคัญเกษตรกรไม่ต้องเดินตาม แต่จะยืนอยู่บนสกีให้รถลากไป และการเตรียมดินในปัจจุบันจะมีขั้นตอนการปรับพื้นที่ดินด้วย คือการทำพื้นที่นาให้เรียบ โดยเกษตรกรจะทำคอกเรียกว่าคอกลากดินหรือคอกเกรดดินแล้วใช้รถไถลาก จะลากดินจากที่คอนมาใส่ในที่ลุ่ม ทำไปจนกว่าจะเห็นว่าพื้นที่นาเสมอกัน จากนั้นจะนำไม้ลวกยาวทั้งมัดๆ หนึ่งมัดประมาณ 8-10 ลำ มาผูกติดกับท้ายคอกลากดินแล้วลากไปให้ทั่วนาเพื่อให้พื้นที่นานั้นเรียบ เมื่อเรียบดีแล้วจะนำที่ลากล่องมาผูกท้ายรถไถแล้วลากไปให้เป็นร่องเรียงกันตั้งแต่หัวแปลงนาถึงท้ายแปลงนา เพื่อเป็นทางระบายน้ำออกจากแปลงนา จากนั้นนำเมล็ดข้าวที่กำลังงอกมาหว่าน ไขน้ำออกจากแปลงนาเมื่อน้ำแห้งข้าวจะเริ่มงอกและเจริญเติบโตเป็นต้นต่อไป

ส่วนการใช้รถตีดิน เกษตรกรไม่ต้องไถ สะดวกรวดเร็ว แต่ก็ต้องนำ รถไถเล็กลงไปคาดปรับที่ เหมือนกับการเตรียมดินด้วยรถไถเล็ก เพียงแต่ไม่ต้องไถเท่านั้นเอง รถตีดินที่เข้ามารับจ้างมี 2 ประเภทคือ รถตีดินเล็ก และรถตีดินใหญ่ รถตีดินเล็กก็มี 2 ยี่ห้อ คือ คูโบต้าและฮันมา ค่าจ้างตีดิน รถเล็ก 100 บาทต่อไร่ รถใหญ่ 120 บาทต่อไร่ เจ้าของนา จะต้องซื้อน้ำมันเติมให้กับรถตีดิน มีเกษตรกรบางรายใช้รถตีดินเล็กตี 2 เที่ยว สามารถที่จะใช้ไม้ลวกทุบ และลากล่องได้เลย ไม่ต้องนำรถไถเล็กลงไปคาด ค่าจ้างตีดิน 2 เที่ยวไร่ละ 150 บาท

สุดท้ายการเตรียมดินแบบไม่ต้องไถพวน แบบนี้จะทำในรุ่นที่ 2 หรือรุ่นที่ 3 วิธีการนี้มีหลายแบบ แต่ที่นิยมทำแบ่งออกเป็น 2 แบบ แบบแรกเรียกว่า หว่านสวมตอ จะเริ่มทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในรุ่นที่ 1 แล้ว ทิ้งให้ฟางข้าวแห้ง 2-3 วันหลังจากเกี่ยว เมื่อฟางแห้งก็เผาฟางข้าว แล้ววิดน้ำเข้าแปลงนา ใช้รถไถเล็กติดลูกจิ้มย่ำให้ทั่วทั้งแปลงนา ประมาณ 2-3 เที่ยว เสร็จแล้วนำเมล็ดข้าวที่กำลังงอก 1 คืบ หว่านลงแปลงนา เสร็จปล่อยน้ำออก จากนั้นข้าวจะขึ้นต้น แบบนี้ถ้าแดดจัดลมแรงจะทำให้หน้าดินแห้งเร็ว ข้าวจะไม่ขึ้น แบบที่ 2 เรียกว่า การล้มตอซัง เริ่มทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในรุ่นที่ 1 แล้ว ไม่ต้องรอให้ตอซังแห้ง ไม่ต้องเผาฟางใช้รถไถเล็กติดลูกทุบย่ำให้ตอซังหักล้ม เสร็จแล้วถ้าฝนไม่ตกลงมาให้วิดน้ำใส่แปลงนา ชั่งน้ำไว้ประมาณ 1-2 คืบ แล้วปล่อยน้ำ

ออก จากนั้นข้าวจะเริ่มแตกหน่อใหม่จากต้นเดิม และดูแลให้เจริญเติบโตต่อไป แบบนี้ฟางข้าวจะช่วยไม่ให้หน้าดินแห้งและจะย่อยสลายเป็นปุ๋ยให้กับต้นข้าวต่อไป

จากการศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนแปลง ที่เห็นได้ชัดคือ เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมดินในอดีต เกษตรกรใช้โค กระบือ ในการไถนา อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเตรียมดินสามารถประดิษฐ์ขึ้นใช้เองโดยวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ได้แก่ แอก (ใช้สำหรับคล้องคอโค) ตะกอม (ใช้สำหรับคล้องคอกระบือ) คันไถ หัวหมู ในครั้งที่เริ่มทำปรังเกษตรกรจึงนำรถไถเล็กเข้ามาแทนแรงงานโค กระบือ แต่ในระยะแรกๆ รถไถจะคันเล็ก เครื่องยนต์แรงม้าน้อย ต่อๆ มา ก็พัฒนาขึ้นเป็นรถคันใหญ่เครื่องยนต์ใหญ่ และท้ายสุดจึงมีการจ้างรถดีดดิน จากที่ตี 1 เทียว ก็เป็นตี 2 เทียว เกิดความสะดวกสบายมากขึ้น สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากรูปแบบการทำนาที่เปลี่ยนไปทำให้สภาพพื้นดินเปลี่ยนแปลงตาม จากเดิมในอดีตเกษตรกรทำนาปี หรือนาหว่าน สภาพพื้นดินก่อนการเตรียมดินจะมีลักษณะแห้ง ร่วนซุย ปน โค กระบือ ก็สามารถที่จะไถได้ และหลังจากที่เกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรัง จะต้องทำการวิดน้ำเข้านา ทำให้ดินที่เคยร่วนซุย กลับกลายเป็นดินเหนียวแน่น โค กระบือ ไม่สามารถที่จะไถได้ จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนมาใช้รถไถแทนโคแทนกระบือ เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ดินมันเหนียว โคกระบือไถไม่ไหว สงสารมัน”

นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าแรงงานภาคเกษตรมีความขาดแคลนและเป็นแรงงานที่มีอายุมาก ทำงานได้น้อยและขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากแรงงานวัยหนุ่มสาวทิ้งการทำนาหันไปใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ที่มีรายได้ที่แน่นอนไม่มีความเสี่ยงเหมือนกับการทำนา ทำให้เกษตรกรต้องใช้เครื่องมือที่เป็นเครื่องจักรกลทดแทนแรงงานที่ขาดแคลน เกษตรกรท่านหนึ่ง กล่าวว่า “ทำกันอยู่ 2 คน กับพวกบ้าน ก็ทำได้ ทำไม่ไหวหรือทำไม่ทัน ก็จ้างเขาบ้าง ให้ลูกๆ มันไปทำงานกัน”

นอกจากนี้แล้วสาเหตุที่ทำให้เครื่องมือการเตรียมดินเปลี่ยนแปลงไป เกิดจากการที่เกษตรกรต้องการที่จะเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำนา โดยมุ่งเน้นให้เกิดความสะดวกสบาย รวดเร็ว ได้ปริมาณงานมาก และที่สำคัญคือต้องการให้ได้ผลผลิตสูงที่สุด เพื่อให้เกิดรายได้มากที่สุด เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ฉันทำนาเป็นร้อย เครื่องมือต้องดี เล็กๆ น้อยๆ คงจะไม่ทันกินแน่” และยังพบอีกว่า รูปแบบการเตรียมดินได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เกษตรกรทำนาปีหรือนาหว่านนั้นการเตรียมดินมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก คือเริ่มจากการไถตะ แล้วนำเมล็ดข้าวหว่าน แล้วไถแปดอีก 1 ครั้งเพื่อกลบเมล็ดข้าว เพียงเท่านั้นก็เสร็จขั้นตอนการเตรียมดิน ต่อมาเมื่อครั้งที่เกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรังแรกๆ การเตรียมดินเริ่มจากการวิดน้ำเข้าแปลงนาแล้วใช้รถไถเล็กไถและคาดขำจนดินละเอียด เสร็จแล้วนำเมล็ดข้าวที่กำลังงอกหว่านลงในแปลงนา ปล่อยน้ำออกเมื่อน้ำแห้งข้าวจะงอกขึ้นเป็นต้น และดูแลให้เจริญเติบโตต่อไป ในระยะต่อมากการเตรียมดินได้เพิ่มขั้นตอนการปรับระดับพื้นที่นา โดยการใช้ออกเกรดและใช้ไม้รวกทั้งมัดตาก เรียกว่า ลูกเทือก

เพื่อให้พื้นที่นามีระดับเสมอกันและเรียบ และในปัจจุบัน มีการเตรียมดินแบบไม่ต้องไถพรวน โดยใช้รถไถนาเล็ก ๆ เสริมและนำเมล็ดข้าวมาหว่าน ประหยัดค่าใช้จ่าย สาเหตุเกิดจากการที่เกษตรกรได้ทดลองทำแบบนี้แบบนี้ ตามที่ตัวเองคิดหาวิธีการใหม่ๆ หรืออาจไปพบเห็นคนอื่นทำ แล้วนำกลับมาทดลองทำของตัวเอง ค้นหารูปแบบวิธีการทำงานกว่าจะได้รูปแบบหรือวิธีการที่ให้ผลดีที่สุด สิ่งที่เกษตรกรให้ความสำคัญและเป็นเป้าหมายสูงสุดในการทำนาคือ การได้ผลผลิตต่อไร่สูงสุด เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ชาวนาเราก็ลองผิดลองถูกกันทำทำนั่นทำนี่หาทางว่าจะทำยังไงที่จะลงทุนให้น้อยๆ แต่ให้ได้ข้าวเยอะๆ”

1.2.2 การปลูก

อดีต การปลูกข้าวนั้นไม่มีความยุ่งยากซับซ้อนมากนัก โดยเฉพาะเมื่อครั้งที่เกษตรกรทำนาปีหรือนาหว่านอยู่นั้น การเพาะปลูกนั้นจะเริ่มขึ้นเมื่อต้นฤดูฝน เกษตรกร จะเริ่มเตรียมดิน โดยการไถตะ เสริมแล้วนำเมล็ดข้าวหว่านลงในแปลงนา จากนั้นไถแปรอีกครั้งเพื่อกลบเมล็ดข้าวเพื่อป้องกันนกมาจิกกิน รอดฝนที่จะตกลงมา จากนั้นเมื่อฝนตกลงมา เมล็ดข้าวจะเริ่มงอกเป็นต้นข้าวต่อไป ต่อมาเมื่อครั้งที่เกษตรกรเปลี่ยนจากการทำนาปีหรือนาหว่านมาเป็นการทำนาปรัง วิธีการปลูกมี 2 แบบคือ แบบแรก ปลูกโดยใช้ต้นกล้าปักดำ เรียกว่า นาดำ เริ่มจากการเพาะกล้าในแปลงเพาะกล้าที่ได้เตรียมดินไว้แล้ว เมื่อต้นกล้าอายุได้ 20-25 วัน ก็ถอนต้นกล้าไปปักดำในแปลงนาที่ได้เตรียมดินไว้แล้ว แต่ก่อนที่จะถอนต้นกล้า เกษตรกรจะหว่านปุ๋ยยูเรียก่อน 3-5 วัน เพื่อให้ถอนง่ายต้นไม่ขาด การปักดำจะดำเป็นกระจุกๆ ละ 2-3 ต้น ห่างกันประมาณ 1 คืบ ปักดำจนกว่าจะเต็มแปลงนา วิธีการปลูกแบบที่ 2 เรียกว่า หว่านนํ้าตม คือใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่กำลังงอกหว่านลงในแปลงนาที่ได้เตรียมไว้ เสริมแล้วปล่อยน้ำออกจากแปลงนา เมื่อน้ำแห้งเมล็ดข้าวจะงอกเป็นต้นข้าว จากนั้นก็ดูแลต้นข้าวให้เจริญเติบโตต่อไป จนกว่าจะเก็บเกี่ยว

ปัจจุบัน การปลูกข้าวมีหลายรูปแบบด้วยกัน แบบแรกเรียกว่า หว่านนํ้าตม คือการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวที่กำลังงอกลงในแปลงนาที่ได้เตรียมดินไว้ โดยการไถถาด ยํ้าจนดินและ และปรับระดับพื้นที่จนเรียบ เมื่อหว่านเสร็จจะปล่อยน้ำออกจากแปลงนา หลังจากนั้นน้ำแห้ง เมล็ดข้าวจะเริ่มงอกเป็นต้นข้าวพร้อมที่จะเจริญเติบโตต่อไป

วิธีการปลูกข้าวแบบที่ 2 เรียกว่า หว่านสวนตอซัง วิธีนี้มักจะทำในรุ่นที่ 2 โดยหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวในรุ่นแรกแล้ว เกษตรกรจะทำการเผาฟางข้าว จากนั้นวิดน้ำเข้านา นำรถไถเล็กติดลูกจิ้มลงย่ำประมาณ 2-3 เที้ยว โดยไม่ต้องไถก่อน เมื่อย่ำเสร็จจึงนำเมล็ดข้าวที่กำลังงอก 1 คืบหว่านลงแปลงนา เสริมแล้วปล่อยน้ำออกจากแปลงนา เมื่อน้ำแห้งข้าวจะเริ่มงอกเป็นต้น วิธีการนี้ไม่ต้องไถ ทำให้เกษตรกรประหยัดค่าน้ำมัน ประหยัดแรงงาน ประหยัดเวลา แต่มีข้อเสีย คือเมื่อปล่อยน้ำออกจากแปลงนาแล้ว ถ้าแดดจัดหรือลมแรงจะทำให้หน้าดินแห้งเร็ว ทำให้ข้าวไม่ขึ้น

วิธีการปลูกอีกแบบหนึ่งเรียกว่า ปลูกแบบลุ่มตอซัง วิธีนี้จะทำในรุ่นที่ 2 เช่นกัน โดยหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวในรุ่นแรกเสร็จ เกษตรกรจะนำรถไถเล็กติดลูกทูลากทับตอซังข้าวให้ตอซังข้าวหัก วิธีการนี้ไม่ต้องเผาฟางข้าว เมื่อตอซังหักหมดแล้ว ถ้าฝนไม่ตกลงมา เกษตรกรจะวิดน้ำเข้านา ชังน้ำไว้ 1-2 คืน แล้วปล่อยน้ำออกจากแปลงนา หลังจากนั้นต้นข้าว จะเริ่มแตกหน่อขึ้นใหม่จากต้นเดิม จากนั้นก็ดูแลต้นข้าวให้เจริญเติบโตต่อไป วิธีการนี้จะช่วยให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเตรียมดิน และจากการที่ไม่เผาฟางข้าวทำให้ฟางข้าวผุพังเป็นปุ๋ยให้กับ ต้นข้าว ทำให้ไม่ต้องใส่ปุ๋ยมากช่วยลดต้นทุนในการผลิตได้และช่วยรักษาสังแวดล้อมได้อีกทางหนึ่ง

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของรูปแบบหรือวิธีการปลูกข้าวคือ ในอดีตรูปแบบหรือวิธีการปลูกข้าวเมื่อครั้งที่เกษตรกรยังทำนาหว่าน หรือนาปีอยู่นั้น ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก อาศัยการพึ่งพิงธรรมชาติ โดยการปลูกจะเริ่มจากการไถตะ เสร็จแล้วนำเมล็ดพันธุ์ข้าวมาหว่าน แล้วไถแปรอีกครั้งเพื่อกลบเมล็ดข้าว เพียงเท่านั้นก็เสร็จขั้นตอนในการปลูก ต่อมาเมื่อเกษตรกรเริ่มทำนาปรังรูปแบบการปลูกมีทั้งการปักดำ และการหว่านน้ำตม สุดท้ายปัจจุบันจากการศึกษาพบว่า รูปแบบหรือวิธีการปลูกข้าวนี้ไม่ต้องทำการไถพรวนพื้นนามี 2 แบบคือ แบบแรกเรียกว่า การหว่านสวมตอซัง แบบที่ 2 เรียกว่า การลุ่มตอซังข้าว เป็นต้น สาเหตุที่ รูปแบบหรือวิธีการปลูกข้าวที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น มีสาเหตุคล้ายๆ กับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบหรือวิธีการเตรียมดิน คือเกิดจากการที่เกษตรกรคิดค้นหาวิธีการหรือรูปแบบการปลูกข้าวที่ให้ผลผลิตที่สุด ความคิดนั้นอาจเกิดจากการสังสมประสบการณ์ของตัวเองหรืออาจเกิดจากการได้พบเห็นแบบอย่างจากที่อื่นๆ มา แล้วนำมาทดลองทำลองผิดลองถูกจนได้วิธีการหรือรูปแบบที่ดีที่สุดสิ่งที่เกษตรกรตั้งเป็นเป้าหมายหรือให้ความสำคัญมากที่สุดคือการที่ได้ให้ผลผลิตต่อไร่สูงสุด

1.2.3 การดูแลรักษา

อดีต เกษตรกรทำการเพาะปลูกข้าวแบบพึ่งพิงธรรมชาติ ในเรื่องการดูแลรักษา จึงเป็นแบบพึ่งพิงธรรมชาติด้วยเช่นกัน คือ ขั้นตอนการดูแลรักษาจะเริ่มขึ้นหลังจากที่หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวลงในแปลงนา เกษตรกรดูแลเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นโดยการไถแปรกลบเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อป้องกันนก หนูมาเก็บกิน และเพื่อให้ข้าวมีความชื้นพร้อมที่จะงอกเป็นต้นต่อไป เกษตรกรเลือกที่จะหว่านข้าวในช่วงฤดูฝนเพื่อที่จะให้ธรรมชาติ ช่วยดูแลเรื่องน้ำ โดยการปล่อยฝนให้ตกลงมา เมื่อเมล็ดข้าวงอกเป็นต้นข้าวขึ้นมาพื้นดิน วัชพืชมักจะขึ้นตามมาด้วย ถ้าวัชพืช ต้นยังเล็กอยู่เกษตรกรจะใช้มือถอนวัชพืชทิ้ง แต่ถ้าวัชพืชต้นใหญ่ จะเกี่ยวให้โคกระบือกิน ในเรื่องของแมลงศัตรูพืช ในแปลงนามีตัวห้ำตัวเบียนคอยควบคุมทำให้เกษตรกรไม่ต้องฉีดพ่นสารเคมีแต่อย่างใด เมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะพัดพาน้ำปุ๋ยตามธรรมชาติมาด้วย จึงไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ย

ต่อมาเมื่อเกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรัง เป็นการทำนาแบบพึ่งตนเอง ทำนอกฤดูกาล จึงทำให้เกษตรกรต้องคอยดูแลต้นข้าวด้วยตัวเอง หลังจากที่หว่านข้าวแล้วนั้น มักจะมีปู หอย มากัดกินหน่อข้าว ต้องใช้สารเคมีหยด ผลที่ตามมาคือ หอย ปู ตายรวมทั้ง งู กบ เขียด ที่คอยช่วยกินแมลง กินหนู ตายไปด้วย วัชพืชที่ขึ้นในแปลงนาจะใช้สารเคมีฉีดพ่น เมื่อข้าวอายุ 20-25 วัน ต้องใส่ปุ๋ยสูตร 46-0-0 หรือ 16-20-0 ประมาณไร่ละ 25 กิโลกรัม เมื่อข้าวเริ่มงามแมลงศัตรูพืช มักชอบมากัดกินต้นข้าว จะต้องฉีดพ่นสารเคมี เมื่อต้นข้าวอายุ 40-45 วัน จะต้องใส่ปุ๋ยอีกครั้ง ใช้ปุ๋ยสูตร 46-0-0 หรือ 16-20-0 เกษตรกรบางคนใช้ผสมกัน ประมาณไร่ละ 25 กิโลกรัม ใส่ปุ๋ยแล้ว ต้องฉีดพ่นสารเคมีอีกครั้ง เพื่อป้องกันแมลงศัตรูพืชมารบกวน เนื่องจากตัวห้ำตัวเบียนที่คอยควบคุมแมลงศัตรูพืชนั้น ถูกสารเคมีตายหมด ต่อมาเมื่อข้าวอายุ 60-70 วัน ฉีดพ่นสารเคมีอีกครั้ง เรียกว่า ฉีดรับท้อง สารเคมีที่ใช้มีทั้ง สารฆ่าแมลง ทั้งชนิดน็อกและชนิดดูดซึม สารป้องกันเชื้อรา สารฮอร์โมนบำรุง ปุ๋ยทางใบ เป็นต้น และหากมีแมลงหรือมีโรคพืชระบาดจะต้องฉีดพ่นสารเคมีซ้ำอีก จากนั้นก็รอเวลาเก็บเกี่ยว

ปัจจุบัน การดูแลรักษาต้นข้าวคล้ายๆ กับในอดีตที่เกษตรกร เริ่มทำนาปรัง สิ่งที่แตกต่างกันจากในอดีตคือตัวสารเคมีที่ใช้ในปัจจุบันมีประสิทธิภาพสูง ราคาสูง และสารเคมี บางชนิดห้ามใช้ ห้ามนำเข้า เช่น สารเอ็นโดซันแฟน และพบว่าปัจจุบันมีเกษตรกรหลายคนมาทำเกษตรทางเลือก คือ ลดการใช้สารเคมี ลดการใช้ปุ๋ยเคมี และนำสารชีวภาพมาใช้ทดแทนในการดูแลรักษาต้นข้าว โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน ใช้น้ำหมักชีวภาพลดลงในแปลงนาให้ทั่วในขณะที่เตรียมดิน น้ำหมักจะถูกคลุกค้ำจวนทั่ว น้ำหมักชีวภาพนั้นมีหลายสูตร แต่สูตรที่มีประสิทธิภาพและได้ผลคือน้ำหมักชีวภาพที่ทำจากปลา วิธีการทำน้ำหมักชีวภาพ นำกากน้ำตาล 30 กิโลกรัม ผสมน้ำสะอาด 30 ลิตร คนให้เข้ากันในถังพลาสติกขนาด 100 ลิตร นำปลาเล็กๆ 30 กิโลกรัม เทใส่คนให้เข้ากัน แล้วปิดฝาทิ้งไว้ 1 เดือน จึงนำไปใช้ได้ในพื้นที่แรกให้คนทุกวัน

น้ำหมักชีวภาพที่ลดลงในแปลงนาจะทำน้ำที่ย่อยเศษวัสดุที่อยู่ในดินให้ ผุพังเป็นปุ๋ยให้กับต้นข้าว สามารถลดการใช้ปุ๋ยลงได้ สำหรับน้ำหมักสมุนไพรนั้น ช่วยขับไล่แมลงศัตรูพืชที่เข้ามารบกวนต้นข้าว วิธีการทำน้ำหมักสมุนไพรนั้นทำอย่างเดียวกับน้ำหมักชีวภาพ เพียงแต่เปลี่ยนจากปลาเป็นสมุนไพรแทน สมุนไพรที่ใช้เป็นสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่น อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่างก็ได้ เช่น สะเดา บอระเพ็ด ขมิ้นชัน ยาสูบ ฟ้ายะลวยโจน หางไหล หนอนตายอยาก กลอย สาบเสือ ฯลฯ นำมาหมักรวมกัน ปิดฝาภาชนะทิ้งไว้ประมาณ 20-30 วัน สามารถนำออกมาใช้ได้ ช่วยลดการใช้สารเคมี

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ เมื่อในอดีตเกษตรกรทำนาแบบพึ่งพิงธรรมชาติได้แก่ พึ่งฝน พึ่งน้ำหลาก เป็นต้น แต่ในปัจจุบันเกษตรกรทำนาแบบพึ่งตนเอง ทำนากนอกฤดูฝน

ทำนาปีละ 2-3 ครั้ง ฟังระบบชลประทาน ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี พบว่าสาเหตุเกิดจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน ได้แก่ ธรรมชาติเกิดความไม่แน่นอน บางปีฝนก็ไม่ตก บางปีก็เกิดโรคระบาด บางปีก็ถูกหนูกัดกิน ทำให้ผลผลิตข้าวเสียหาย เป็นหนี้เป็นสิน ต้องขายนางาใช้หนี้ บางรายถึงกับเลิกทำไปก็มี จึงเป็นเหตุให้เกษตรกรต้องหาวิธีการพึ่งตนเอง เกษตรกร ท่านหนึ่งกล่าวว่า “ปีนั้นหนูกิน พอมาอีกปี ข้าวจุกไม่ยอมออก ต้องแบ่งนาขาย เอาเงินมาใช้หนี้เขา” สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ การที่เกษตรกรพยายามหาวิธีการต่างๆ ที่จะทำให้ได้ผลผลิตมากๆ ในขณะที่เดียวกัน เทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เป็นเครื่องมือการเกษตรได้แพร่ขยายเข้ามา ส่วนใหญ่พ่อค้าจะเป็นผู้นำเข้ามาและจำหน่ายให้กับเกษตรกร มีทั้งเงินสดและเงินเชื่อทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “มันทำเครื่องมือใหม่ๆ มาขายให้เราอยู่เรื่อย แต่มันก็ดี มันช่วยให้เราทำงานได้มากขึ้น แต่เหนื่อยน้อยลง”

นอกจากการแพร่ขยายของเทคโนโลยีแล้ว การได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการเกษตรจากหน่วยงานรัฐ ก็ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีหลักการมากขึ้น เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เกษตรกรอำเภอเขาก็ออกมาให้ความรู้อยู่เรื่อย ไร่ที่หมู่ 5 นี้เขาก็มาทำแปลงสาธิตการให้อาหารทางใบกับต้นข้าว เป็นแปลงทดลองให้ชาวบ้านดูกัน ใครเห็นดีด้วยก็ไปทำตาม”

นอกจากนี้ยังพบว่า ในอดีตช่วงที่เกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรังเริ่มมีการใช้สารเคมีต่างๆ และมากขึ้นเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน แต่ขณะนี้ก็มีเกษตรกรบางราย เริ่มที่จะเปลี่ยนจากการใช้สารเคมีมาใช้สารชีวภาพกันมาก และมีแนวโน้มที่จะมีการใช้กันมากขึ้น จากการศึกษา พบว่าการที่ทำให้เกษตรกรเปลี่ยนจากการใช้สารเคมีมาใช้สารชีวภาพกันมากและมีแนวโน้มที่จะมีการใช้กันมากขึ้น มีสาเหตุหลายประการ สาเหตุที่เห็นได้ชัดและมีผลกระทบโดยตรงต่อเกษตรกรมากที่สุดคือ เรื่องราคาของสารเคมี ปุ๋ยเคมี ที่สูงขึ้นมากจากเดิม 2-3 เท่าตัว เกษตรกรจึงหันมาทำการเกษตรทางเลือก เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการทำนาและเป็นการลดรายจ่ายในครอบครัว เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่ไหวหรอกจีนไม่ลดปุ๋ยลดยา มีหวังแย่นะๆ ได้ข้าวมาเป็นค่าปุ๋ยค่ายาหมด สุขภาพก็แย่”

สาเหตุประการต่อมาเป็นเรื่องของการณรงค์ของภาครัฐ ให้ลดการใช้สารเคมี เพื่อเป็นการรักษาลิ่งแวดล้อม เพื่อสุขภาพร่างกายของเกษตรกรเองและผู้บริโภค รวมทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา งู กบ เขียด ฯลฯ ให้มีความปลอดภัยจากสารเคมี และอีกสาเหตุหนึ่งเกิดจากการที่เกษตรกรได้ไปพบเห็นจากการศึกษาดูงานและกลับมาทดลองทำด้วยตัวเอง เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น เมื่อเกิดความเชื่อมั่นแล้วจึงได้ทำอย่างจริงจัง อีกประการหนึ่ง จากการให้สัมภาษณ์ของเกษตรกรผู้หนึ่งถึงสาเหตุที่ทำให้ทำเกษตรชีวภาพ เกิดจากการได้รับฟังกระแสพระราชดำรัสของในหลวง เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง จึงนำมาปฏิบัติจนได้ผล กล่าวว่า “ทำตามพ่อสอน”

1.2.4 การเก็บเกี่ยว

อดีตเมื่อครั้งที่เกษตรกรยังทำนาปีหรือนาหว่านอยู่นั้น การเก็บเกี่ยวจะเริ่มในช่วงเดือนมกราคม ถึง เดือน กุมภาพันธ์ โดยใช้แรงงานคน มีทั้งแรงงานคนในครัวเรือน การลงแขก และการจ้างแรงงาน โดยใช้เคียวเกี่ยวต้นข้าวที่เอนราบที่ละกำวางแผ่ลำดับไว้ เพื่อตากให้แห้ง จากนั้นใช้คะเน็ดมัดเป็นฟ่อนวางบนคันนาเป็นกองเล็กๆ จากนั้นจึงขนมาไว้ที่ลานข้าว ที่บ้านรอที่จะนวดต่อไป ต่อมาเมื่อเกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรัง พันธุ์ข้าว ที่ใช้ปลูกเป็นพันธุ์ข้าวไม่ไวแสง เก็บเกี่ยวตามอายุของข้าว เมื่อครบอายุเก็บเกี่ยวจะใช้แรงงานคน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการจ้างแรงงาน โดยใช้เคียวเกี่ยวเป็นกำเล็กๆ วางบนตอซังข้าวปล่อยให้แห้ง จากนั้นก็จะเก็บไปกองที่บ้านแล้วจ้างรถมานวด เรียกว่า รถนวดข้าว

ต่อมาอีกระยะหนึ่งเกษตรกรจะไม่ขนข้าวมากองที่บ้านแล้ว แต่จะจ้างรถนวดข้าวไปนวดที่แปลงนา โดยใช้รถกระทะขนข้าวจากในแปลงนา แล้วไปโยนใส่รถนวดไม่ต้องเสียเวลานำข้าวไปกองที่บ้าน ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ.2530 เริ่มมีรถเกี่ยวข้าวมารับจ้างเกี่ยวข้าวในพื้นที่ ค่าจ้างเกี่ยวไร่ละ 300 บาท โดยเจ้าของนาต้องซื้อน้ำมันมาเติมให้กับรถเกี่ยว เวลาเกี่ยวข้าวใส่กระสอบจะทิ้งไว้ในแปลงนา เกษตรกรจะนำรถกระทะขนกระสอบข้าวขึ้นจากแปลงนา เพื่อใส่รถบรรทุกไปขาย ทำให้เกษตรกรได้รับความสะดวกสบาย รวดเร็ว แต่การใช้รถเกี่ยวข้านั้นมีข้อเสียคือเมล็ดข้าวที่เกี่ยวข้องจะมีความชื้นสูง จะเก็บไว้ไม่ได้ต้องนำไปขายทันที และหากรถเกี่ยวบางคันเกี่ยวไม่ดีจะทำให้เมล็ดข้าวร่วงเสียหาย

ปัจจุบัน การเก็บเกี่ยวข้าวของเกษตรกรยังคงใช้รถเกี่ยวข้าวคล้ายกับเมื่ออดีต แต่ปัจจุบันรถเกี่ยวข้าวที่นำมารับจ้างเกี่ยวในพื้นที่ ได้มีการพัฒนาให้มีความทันสมัยสะดวกสบายยิ่งขึ้น เรียกรถเกี่ยวคันนี้ว่า รถอู่ม โดยที่ตัวรถจะมีที่ใส่เมล็ดข้าวที่เกี่ยวข้องได้ไม่ต้องใช้กระสอบอย่างแต่ก่อนที่สำหรับใส่ข้าวมีความจุประมาณ 2-3 เกวียน เมื่อเกี่ยวเต็มที่ใส่แล้วจะนำข้าวไปใส่รถบรรทุก โดยที่ตัวรถอู่มจะมีโซ่สำหรับปั่นข้าวขึ้นรถบรรทุกเพื่อนำไปขายต่อไป

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลง คือ เครื่องมือในการเก็บเกี่ยว จากที่ในอดีตใช้แรงงานคนจับเกี่ยวเกี่ยวต้นข้าวทีละกอ กว่าเกี่ยวเสร็จต้องใช้คนหลายคนและใช้เวลานาน เกี่ยวเสร็จแล้วต้องนำมานวด เริ่มจากที่ใช้ โค กระบือ ย่ำ เปลี่ยนเป็นใช้รถไถเล็กย่ำ ต่อมาเปลี่ยนใช้รถนวด มาจนกระทั่งใช้รถเกี่ยวข้าว จากรถเกี่ยวข้าวธรรมดาที่พัฒนาเป็น รถอู่ม เกษตรกรได้รับความสะดวกสบาย ใช้แรงงานน้อย และก็มีมีความรวดเร็ว สาเหตุเกิดจากการคิดค้นพัฒนาเครื่องมือเพื่อตอบสนองความต้องการของเกษตรกร ในเรื่องความสะดวกสบายและความรวดเร็ว และในขณะที่เดียวกันผู้ที่คิดค้นพัฒนาเครื่องมือนอกจากตัวเองจะเป็นช่างแล้ว ก็ยังมีอาชีพทำนาด้วย ฉะนั้น

ในฐานะที่ตัวเองเป็นเกษตรกร จึงรู้ว่าตัวเองต้องการอะไร และในฐานะที่ตัวเองเป็นช่างจึงรู้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะตอบสนองความต้องการของตัวเองได้

นอกจากนี้ยังพบว่า แรงงานที่ใช้ในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จากที่เคยใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก มีการลงแขก การเอาแรงหรือการลงแรง มาเสริมมันปัจจุบันเป็นแรงงานจ้างเกือบทั้งหมด จ้างทั้งเครื่องมือ และแรงงาน ส่วนตัวเจ้าของนาจะทำหน้าที่คอยอำนวยความสะดวก ล้างงาน และคอยเกี่ยวข้าวที่อยู่ข้างคันนา พบว่าสาเหตุนี้เกิดจากการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรที่เป็นวัยหนุ่มสาว แรงงานวัยหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเข้าไปใช้แรงงานภาคอุตสาหกรรม ทำให้แรงงานที่เหลือสำหรับการทำนาเป็นแรงงานที่มีอายุมาก ทำงานขาดประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน เหตุผลดังกล่าวทำให้ต้องจ้างแรงงาน

1.2.5 การจัดการผลผลิต

อดีต ที่เกษตรกรยังทำนาปี หรือนาหว่านอยู่นั้นหลังจากที่เกษตรกร เก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะนำมานวด ฝัด จนได้เป็นเมล็ดข้าวแล้วนั้น เกษตรกรจะนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉางที่ได้เตรียมไว้ จากนั้นจะนำข้าวส่วนหนึ่งไปสีเป็นข้าวสารเก็บไว้รับประทาน โดยมีผู้ที่รับจ้างนำข้าว ไปสีมารับข้าวถึงที่บ้าน เมื่อสีเสร็จแล้วจะนำข้าวสารกลับมาให้ ผู้ที่รับจ้างนำข้าวไปสีจะได้ค่าจ้างเป็นปลายข้าว ไร่ข้าว ที่เหลือจากการสีข้าว ข้าวอีกส่วนหนึ่งจะเก็บไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป ส่วนข้าวที่เหลือจะขายให้กับพ่อค้า โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อข้าวถึงที่บ้านจะขายได้ราคาเฉลี่ยประมาณ 400 บาท

ปัจจุบัน หลังจากที่เกษตรกรเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะต้องนำข้าวไปขายให้เร็วที่สุด แต่หากนำไปขายไม่ทันยังสามารถเก็บไว้ได้ 1 ถิ่น ผลผลิตข้าวที่ได้ทั้งหมดเกษตรกรจะนำไปขายที่ตลาดกลางรับซื้อข้าว มีเกษตรกรเพียงไม่กี่รายที่เก็บข้าวไว้ทำพันธุ์ โดยต้องนำไปตากให้แห้ง ฝัดเอาสิ่งเจือปนออกเก็บใส่กระสอบเก็บไว้ในที่ร่ม เก็บไว้อย่างน้อย 1 เดือน เพื่อให้ข้าวได้พักตัว จึงจะนำไปหว่านได้ หากนำไปหว่านเลยข้าวจะไม่งอกหรืองอกน้อย

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงดังนี้คือ อดีตเมื่อเกษตรกรจะเก็บข้าวไว้สีกินเอง โดยมีแปลงนาที่ใช้สำหรับปลูกข้าวไว้สีกินเอง 1 แปลง นำพันธุ์ข้าวที่นำไปสีแล้วได้ข้าวสารดี หุงนุ่ม หอม อร่อย เช่น ข้าวพันธุ์หลวงแจก ข้าวพันธุ์เล็บมือนาง เป็นต้น แต่ปัจจุบัน เกษตรกรต้องซื้อข้าวกิน ข้าวที่เกษตรกรปลูกจะนำไปขายทั้งหมด สาเหตุที่เกษตรกรไม่ปลูกข้าวไว้สีกินเองนั้น เนื่องจากว่าพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรนำมาปลูกนั้นส่วนใหญ่หากนำมาสีเป็นข้าวสารแล้วนำมาหุงกินจะแข็งกินไม่อร่อย จึงไม่นิยมนำไปสีเป็นข้าวสาร สาเหตุอีกประการหนึ่งคือเกษตรกรไม่มีเครื่องสีข้าว หากจะสีต้องนำข้าวเปลือกไปจ้างโรงสีสีข้าวให้ ต้องเสียค่ารถนำข้าวไปโรงสี ไปนั่งรอเสียเวลาเสียค่าจ้างสี เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่สะดวก ซื้อเขากินสะดวกกว่า แถมยังเสียเวลา

ต้องนั่งรอเป็นครั้งวันก่อนวัน” และยังพบอีกว่า อดีตเกษตรกรจะเก็บข้าวไว้ทำพันธุ์เอง แต่ปัจจุบันมีเกษตรกรเพียงไม่กี่รายที่เก็บข้าวไว้ทำพันธุ์เอง ส่วนใหญ่จะซื้อพันธุ์ข้าวตามร้านขายเมล็ดพันธุ์ข้าวต่างๆ มาปลูก หรือซื้อจากศูนย์เพาะและขยายพันธุ์ข้าว สาเหตุที่เกษตรกรไม่เก็บข้าวไว้ทำพันธุ์เองนั้น มีสาเหตุหลายประการด้วยกัน ประการแรก เนื่องจากความเร่งรีบของเกษตรกรหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวในรุ่นที่ 1 แล้วเสร็จ เกษตรกรจะรีบทำในรุ่นที่ 2 ต่อไป จึงไม่สามารถนำข้าวที่ปลูกในรุ่นที่ 1 ทำพันธุ์ในรุ่นที่ 2 ได้ เนื่องจากระยะเวลาที่ข้าวพักตัวไม่พอ เพราะอย่างน้อยเมล็ดพันธุ์ข้าวจะต้องมีเวลาพักตัวอย่างน้อย 30 วัน จึงนำไปเพาะปลูกได้ ไม่เช่นนั้นแล้วจะเพาะไม่งอก และหากจะเก็บไว้ทำพันธุ์จริงๆ ก็ต้องนำไปหว่านในรุ่นถัดไปต้องเก็บไว้ให้ดีเพราะหนูชอบมากิน และสาเหตุอีกประการหนึ่งเนื่องจากข้าวที่เกษตรกรปลูกนั้นมักมีข้าวปน เรียกว่าข้าววัชพืช คือข้าวที่ไม่ใช่พันธุ์เดียวกับข้าวที่ปลูก บางแปลงมีหญ้าขึ้นปนอยู่ จึงไม่สามารถนำมาทำพันธุ์ได้ หากนำมาทำพันธุ์ต้องถอนหญ้าถอนข้าววัชพืชออกให้หมด ดังนั้นเกษตรกรจึงนิยมที่จะซื้อพันธุ์ข้าว จากร้านขายพันธุ์ข้าว ศูนย์เพาะขยายพันธุ์ข้าวต่างๆ เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “มันง่าย สะดวก รวดเร็ว ทันใจ ทันเวลา ไม่ต้องมาเสียเวลาตาก ฝัด ย่อมเสียตั้งค์เพิ่มอีกหน่อย”

2. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการบริโภค

2.1 ข้าวที่นำมาบริโภค

อดีตข้าวที่เกษตรกรนำมาหุงกินนั้นเกษตรกรจะปลูกข้าวไว้สำหรับสีเป็นข้าวสารกิน คือเกษตรกรจะประมาณว่าในปีหนึ่งจะกินข้าวกี่กระสอบ และจะต้องปลูกข้าวไว้กินกี่ไร่ พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรปลูกไว้กินได้แก่ ข้าวหลวงแจก ข้าวเล็บมือนาง ข้าว กข 7 ฯลฯ หลังจากการเก็บเกี่ยวเสร็จจนได้เป็นเมล็ดข้าวเปลือกแล้ว บ้านที่มีเครื่องสีมือจะช่วยกันสีข้าว เมื่อสีเสร็จแล้วนำมาใส่ครกซ้อมข้าว ซ่อมเสร็จนำไปฝัดด้วยกระด้ง เมื่อได้ข้าวที่สะอาดแล้วนำไปเก็บไว้หุงกินต่อไป สำหรับบ้านที่ไม่มีเครื่องสีข้าวมือ จะมีผู้ที่รับจ้างนำข้าวไปสี โดยจะมารับข้าวถึงที่บ้าน ผู้ที่รับจ้างนำข้าวไปสี จะได้ปลายข้าว รำ เป็นค่าตอบแทน ข้าวสารที่สีมาใหม่จะนำไปเก็บไว้ก่อนระยะหนึ่ง เพราะหากนำมาหุงทันทีจะทำให้หุงเปื่อย แต่หากเก็บไว้นานเกินไปก็ไม่ดี เพราะถ้านำมาหุงจะไม่หอม

ปัจจุบัน ข้าวสารที่เกษตรกรนำมาหุงกิน ส่วนใหญ่ซื้อมาจากตลาดหรือจากสหกรณ์ ไม่มีใครที่ปลูกข้าวไว้สีกินเอง

จากการศึกษา เรื่องข้าวที่เกษตรกรนำมาบริโภค พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงคือ อดีตเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวแล้วเก็บไว้สีเป็นข้าวสารกินเอง แต่ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่จะซื้อข้าวสารมาหุงกิน ไม่มีใครนำข้าวที่ปลูกไปสีเป็นข้าวสารไว้หุงกินเอง สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรในปัจจุบันไม่นำข้าวที่ปลูกไปสีเป็นข้าวสารไว้หุงกินนั้น เกิดจากเกษตรกรต้องการความ

สะดวกสบายและความรวดเร็ว เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ยุ่งยาก เสียเวลา ไม่คุ้มกัน แล้วข้าวที่เราทำกันเอาไป สีเป็นข้าวสารมันก็กินไม่อร่อย” โดยเกษตรกรให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า หากปลูกข้าวไว้ สักกินเองนั้น คือเมื่อหลังจากเก็บเกี่ยวได้เป็นเมล็ดข้าวเปลือกแล้ว ต้องนำข้าวมาตากให้แห้ง แล้ว ฝัดเอาสิ่งเจือปนออก แล้วต้องขนไปที่โรงสี รอคิดว่าจะได้เป็นข้าวสารมานั้นหลายขั้นตอน เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ฉันว่าซื้อข้าวสารเขากินจะสะดวกกว่ากันเยอะ”

2.2 การทำอาหาร

2.2.1 การใช้ข้าวเป็นอาหารหลัก

อดีต ข้าวนอกจากเกษตรกรจะนำมาหุงเป็นอาหารหลักแล้ว ยังนำข้าวมาทำเป็นอาหาร อย่างอื่นอีก ได้แก่ ข้าวตู จะทำไว้รับประทานเมื่อต้องเดินทางไกล มีวิธีทำคือ นำข้าวสารเจ้า ข้าว เหนียว ผสมให้เข้ากัน ล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำขึ้นคั่วไฟให้ขึ้นสีนวล แล้วโม่ให้ละเอียด กรองด้วย ผ้าขาวบาง นำน้ำตาลมาชกกับน้ำ กรองให้สะอาด เสร็จแล้วใส่มะพร้าวขึ้นตั้งไฟกวนให้เหนียว และนำข้าวที่โม่ไว้ได้ ลงกวนให้เข้ากันกะเนพอปั้นได้ หรือนำใส่พิมพ์ แล้วนำไปอบกับเทียนอบ ดอกมะลิ ดอกกระดังงา นำมากินได้ นอกจากข้าวตูแล้วเกษตรกรยังนำข้าวมาทำเป็นข้าวตัง เก็บไว้ รับประทานได้นานๆ มีวิธีทำคือ นำข้าวสุกมาแช่ในน้ำเกลือ ประมาณ 10 นาที ล้างให้สะอาด ทำ ให้สะอาดแล้ว นำไปใส่ภาชนะ เช่น ตะแกรงหรือถาด เกลี่ยข้าวสุกให้บางๆ เพื่อให้ข้าวแห้งง่าย ใช้ผ้า ขาวบางคลุมเพื่อกันแมลง แล้วนำไปตากแดดจนแห้งสนิท (ควรตากให้แห้งภายใน 1 วัน เพราะถ้านานกว่านี้จะทำให้ข้าวบูดได้) และเกษตรกรยังนำข้าวมาทำเป็นขนมจีน รับประทานกับน้ำยา น้ำพริก ข้าวตัง ไว้รับประทานเป็นของว่าง

ปัจจุบัน เกษตรกรนำข้าวมาหุงเป็นอาหารหลักเพียงอย่างเดียว หากต้องการจะ รับประทานข้าวตู ข้าวตัง ข้าวตาก หรือขนมจีน จะซื้อมาจากตลาด

จากการศึกษาเรื่องการใช้ข้าวเป็นอาหารหลักพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ อดีต เกษตรกร นอกจากจะนำข้าวมาหุงกินเป็นอาหารหลักแล้ว ยังนำข้าวมาทำเป็นอาหารอย่างอื่นอีก เช่น ข้าวตู ข้าวตัง ขนมจีน แต่ปัจจุบันพบว่า เกษตรกรนำข้าวมาหุงเป็นอาหารหลักเพียงอย่างเดียว สาเหตุที่ เกษตรกรไม่นำข้าวไปทำเป็นอาหารอย่างอื่นอีกเนื่องจาก เกษตรกรจะติดกับความสะดวกสบาย เพราะสามารถหาซื้อจากตลาดมากินได้ไม่ต้องมานั่งทำให้เสียเวลาในการประกอบอาชีพ เกษตรกร ท่านหนึ่งกล่าวว่า “อยากจะกินอะไรก็ไปซื้อมากิน ตลาดนัดเยอะแยะ ไม่ต้องมานั่งทำให้มัน เสียเวลาทำมาหากิน”

2.2.2 การทำอาหารที่รับประทานกับข้าว

อดีต การทำอาหารการกินของเกษตรกรนั้น เป็นไปอย่างเรียบง่าย ไม่พิถีพิถันกับการกิน มากนัก เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน”

วิธีการทำอาหาร เริ่มจากการหุงข้าวโดยใช้เตาฟืนและหุงแบบเช็ดน้ำ และนำน้ำข้าวที่ได้จากการเช็ดน้ำมาใส่เกลือใส่น้ำตาลรับประทาน บางครอบครัวให้เด็กกินเสริมนมแม่ สำหรับกับข้าวส่วนใหญ่ จะมีปลาเป็นหลัก เนื่องจากมีปลาชุกชุม เกษตรกรจะนำปลาที่หาได้มาทำเป็นปลาเค็ม ปลาย่าง ปลาร้า ปลาต้ม ฯลฯ อาหารที่อยู่คู่สำหรับของเกษตรกร ได้แก่ น้ำพริก ปลาร้า และจะเก็บผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ผักบุ้ง ตำลึง มะระ ฯลฯ และผักสวนครัว ได้แก่ คะน้า บวบ มะเขือ แฟง ฟักทอง ถั่วฝักยาว ฯลฯ นำมาจิ้มกับน้ำพริกหรือปลาร้า นอกจากน้ำพริก ปลาร้า แล้วจะมีกับข้าวประเภทแกง เวลาแกงแต่ละครั้งจะแกงครั้งละมากๆ ให้กินได้ 1-2 วัน ในเรื่องของขนมหรือของหวานจะไม่ทำบ่อยนัก จะทำสักครั้ง แต่บ้านที่พอจะมีฐานะ ก็จะทำขนมไปทำบุญในวันพระ ทำให้ลูกหลานได้กินขนมไปด้วย ผู้ใหญ่สมัยก่อนมักจะหวงกิน โดยเฉพาะเรื่องของขนมโดยจะถือว่ากินข้าวแล้วก็แล้วกัน เกษตรกรท่านหนึ่งบอกว่า “เมื่อตอนเด็กๆ ฉันก็ เคยเก็บเปลือกสับปะรดได้ถูนครวที่แม่ทำกับข้าวแล้วทิ้งลงมากิน ก็คือสมัยก่อนพ่อแม่มีลูกเยอะ ไม่ค่อยซื้ออะไรให้กินก็เลยอด”

ในเรื่องของการใช้จ่ายสำหรับซื้อของกินนั้นมีไม่มากเท่าใดนัก เพราะส่วนใหญ่จะหาหรือทำเองได้ เช่น กะปิ น้ำปลา ปลาร้า ผัก ปลา ฯลฯ ที่จำเป็นต้องซื้อได้แก่ น้ำตาล น้ำมัน เกลือ หอม กระเทียม เป็นต้น

ปัจจุบัน การทำอาหารกินก็ยังเป็นเรื่องที่ไม่ยุ่งยากเท่าใดนัก การหุงข้าวก็ใช้หม้อไฟฟ้า หุง เสียหม้อทิ้งไว้ แล้วจะไปทำอะไรก็ได้ ทำกับข้าวก็ใช้เตาแก๊ส กับข้าวที่ต้องทำ 2 ประเภท ประเภทแรก ได้แก่ น้ำพริกผัดต้ม ปลาทูนทอด สำหรับผู้ใหญ่ ประเภทที่ 2 จำพวก ผัดกระเพรา ไข่ทอดไข่เจียว ต้มจืด สำหรับเด็ก เนื่องจากเด็กปัจจุบันมักไม่ชอบกินน้ำพริกปลาร้า หรือในบางครั้งช่วงฤดูกาลทำนาจะไม่มีเวลาทำกับข้าว ก็จะไปซื้อในตลาดมีแกงถุงขาย ถุงละ 10-20 บาท ส่วนเรื่องขนมหรือของหวาน มักซื้อขนมที่ตลาดมากินเด็กๆ มักไม่ชอบกินขนมไทยๆ แต่ชอบกินขนมห่อๆ ขนมกรอบแกรบ เช่น เลย์ เทสโต ฮานามิ โปเต้ ปาปิกำ เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องการทำอาหารพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ การได้มาซึ่งอาหาร อดีตอาหารการกินต่างๆ มักทำขึ้นเอง สิ่งที่น่ามาประกอบเป็นอาหารต่างๆ จะมีอยู่ตามบริเวณบ้าน ไม่ต้องเสียเงินซื้อ เริ่มตั้งแต่ข้าวสารที่หุงจะปลูกแล้วนำไปสีไว้กินเอง เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ไว้กินไข่ กินตัว ทอดแหปลาในลำคลอง ปลูกผักสวนครัว ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตำลึง ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาประกอบอาหารได้ จะเห็นได้ว่าเกษตรกรเกือบจะไม่ต้องซื้ออะไรเลย สิ่งที่ต้องซื้อได้แก่ น้ำมัน น้ำตาล เกลือ หัวหอม หัวกระเทียม เป็นต้น แต่ปัจจุบันนั้นกลับตรงกันข้าม เริ่มซื้อตั้งแต่ข้าวสาร แก๊สหุงต้ม เป็ดไก่ ก็เลี้ยงไม่ได้ กลัวเป็นไขหวัดนก ปลาในลำคลองก็หายาก กะปิ น้ำปลา มีเพียงบางบ้านที่ทำเอง ผักสวนครัวจะมีกัน

เกือบทุกบ้าน ฟริก ข้าว ตะไคร้ กระเพรา โหระพา มะกรูด มะเขือ มะละกอ ก๋วยเตี๋ยว แฝง น้ำเต้า ฟักทอง ฯลฯ เรื่องของอาหารหวาน ส่วนใหญ่จะซื้อ โดยเฉพาะในฤดูกาลทำนาต่างๆ จะซื้อแกงถุง จะเห็นได้ว่าอาหารการกินในปัจจุบันส่วนใหญ่แล้วต้องจ่ายเงินซื้อ

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงของการได้มาซึ่งอาหาร เกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ในอดีต ทำให้สิ่งต่างๆ ที่จะนำมาทำเป็นอาหารมีอยู่โดยทั่วไป เกษตรกรสามารถไปหาไปเก็บมาเป็นอาหารได้โดยไม่ยาก เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อก่อนผักปลามันหาง่าย แค่ก้าวลงบันได ก็ได้ผักได้ปลา มาต้มมาแกงกินได้สบาย”

ปัจจุบัน ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติถูกทำลายโดยมนุษย์ ทำให้สิ่งต่างๆ ที่จะนำมาประกอบเป็นอาหารที่เคยมีอยู่นั้นเหลือน้อยจนแทบไม่เหลือ ประกอบกับความรีบเร่งของเกษตรกร ในการประกอบอาชีพ ทำให้ไม่มีเวลาที่จะออกไปเก็บผักหาปลา ไม่มีเวลาในการหุงหาอาหารกิน และประกอบกับการที่มีพ่อค้า แม่ค้า มีหมู ไก่ ผัก ผลไม้ มากมาย รวมทั้งอาหารสำเร็จรูปต่างๆ เกษตรกรสามารถหาซื้อได้โดยสะดวก เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ช่วงยุ่งๆ ก็จะซื้อแกงถุงที่ตลาด มากินไม่ต้องมานั่งทำให้เสียเวลา 2-3 ถุงก็พอกิน”

2.3 การรับประทานอาหาร

อดีต แม่บ้านจะเริ่มเตรียมอาหารตั้งแต่ตี 4 ตี 5 ส่วนพ่อบ้านที่ต้องออกไปทำนาจะออกจากบ้านตอน ตี 4 ตี 5 เมื่อแม่บ้านเตรียมอาหารเสร็จแล้วจะดักข้าวใส่ปิ่นโต เพื่อนำไปให้พ่อบ้าน ที่ออกไปทำนา และจะมีอาหารส่วนหนึ่งไว้ในสำหรับ เพื่อเตรียมให้คนแก่ที่อยู่บ้านและเด็กที่ต้องไปโรงเรียน เมื่อจัดเตรียมเสร็จ จึงนำปิ่นโตข้าว กระตักน้ำ ไปให้พ่อบ้านที่นา โดยเตรียมไปสำหรับมือกลางวันด้วย ประมาณ 3 โมงเช้า พ่อบ้านจะหยุดพักกินข้าวในโรงนาหรือใต้ต้นไม้ แม่บ้านจะช่วยทำนาคั่วย ได้แก่ ถากหญ้า ทำหัวคันทนา เมื่อถึงตอนกลางวันจะหยุดพักกินข้าวและให้โคกระบือ ได้หยุดพักกินน้ำเข้าร่วม โคกระบือจะทำงานเพียงครึ่งวันเพราะในช่วงบ่ายแดดร้อน โค กระบือ เดินไม่ไหว ช่วงบ่ายหลังจากที่กินข้าวกลางวันแล้ว พ่อบ้านจะพาโคกระบือไปกินหญ้า ส่วนแม่บ้านจะกลับเข้าบ้านเพื่อมาทำงานบ้านและจัดเตรียมอาหารมือเย็น เมื่อถึงตอนเย็น พ่อบ้านกลับจากนาเก็บโคกระบือเข้าคอก อาบน้ำเตรียมตัวรับประทานอาหาร การรับประทาน อาหารมือเย็นจะรับประทานกันในเวลาค่ำประมาณ 1-2 ทุ่ม อาหารมือนี้นสมาชิกทุกคนในบ้านจะมาร่วมรับประทานพร้อมหน้ากันทุกคน ระหว่างรับประทานอาหารนั้น ผู้ใหญ่ที่เป็นพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย มักจะพูดสั่งสอนลูกหลานให้เป็นคนดีขยันขันแข็ง

ปัจจุบัน การรับประทานอาหารส่วนใหญ่จะเป็นแบบตัวใครตัวใครคือใครหิวใครก็กิน โดยที่แม่บ้านจะทำอาหารเตรียมไว้ในตอนเช้า เมื่อลูกๆ จะไปโรงเรียนก็มากินข้าว เมื่อพ่อจะไปนา ก็มากินข้าว ตอนกลางวันแม่ก็จะเตรียมข้าวไปให้พ่อที่นา บางคนก็นำอยู่ใกล้บ้านพ่อก็จะกลับมา

กินข้าวที่บ้าน เมื่อตอนเย็นๆ กลับมาจากโรงเรียนก็กินข้าว กินเสร็จจะไปเล่น หรือทำการบ้าน เมื่อพ่อกลับถึงบ้านก็อาบน้ำและกินข้าว กล่าวคือการรับประทานอาหารของครอบครัวเกษตรกรในปัจจุบันมีเป็นบางมื้อเท่านั้นที่สมาชิก ในครัวเรือนมานั่งกินอาหารกันอย่างพร้อมหน้า

นอกจากนั้นยังพบว่า การรับประทานอาหารของเกษตรกรมีลักษณะการกินที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เห็นได้ชัดคือการกินอาหารร่วมกันอย่างพร้อมหน้า ก็อดีตสมาชิกในครัวเรือนจะกินอาหารร่วมกันอย่างพร้อมหน้าโดยเฉพาะในมือเย็น แต่ปัจจุบันการกินอาหารร่วมกันอย่างพร้อมหน้าไม่ค่อยมีให้เห็นเหมือนดังอดีต

จากการศึกษาที่พบว่า อดีตมีความพร้อมหน้ากันในการรับประทานอาหารของสมาชิกในครัวเรือน แต่ปัจจุบันนั้นจะไม่ค่อยพร้อมหน้า สาเหตุของความพร้อมหน้ากันในการรับประทานอาหารนั้น เกิดจากความรีบเร่งในการประกอบภารกิจ ตอนเช้าๆ ต้องรีบไปโรงเรียน พ่อก็รีบไปนา เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า“ผมแซ่ข้าวแล้ว... เทือกยังไม่เสร็จ” เมื่อถึงตอนเย็นๆ กลับจากโรงเรียนถึงบ้าน จะกินข้าว รีบไปทำการบ้าน พ่อกลับมาจากนาก็ใกล้มืด เหตุผลดังกล่าวจึงทำให้สมาชิกในครัวเรือนไม่ค่อยมีโอกาสพร้อมหน้ากันในการรับประทานอาหาร

2.4 อาหารคาวหวานตามฤดูกาลที่ประกอบจากข้าว

อดีต ข้าวสามารถนำมาประกอบเป็นอาหารคาวหวานได้หลายอย่าง เริ่มตั้งแต่ข้าวออกรวง เกษตรกรจะเกี่ยวมาทำเป็นข้าวยาคู โดยจะเกี่ยวข้าวระยะเป็นน้านม เด็ดเอาแต่รวง ล้างน้ำให้สะอาด แขน้ทิ้งไว้จากนั้นนำมาโม่หรือใส่ครกตำให้น้านมข้าวออก เสร็จแล้วนำมาใส่ผ้าขาวบาง บีบ กรอง ได้เป็นน้านมข้าว นำใส่หม้อตั้งไฟ คนให้สุก ใส่น้ำตาลทรายเคี้ยวต่อ ใส่กะทิสดยกลง นำมารับประทานได้ ต่อมาเมื่อข้าวเริ่มเหลืองหรือเริ่มที่จะสุก เกษตรกรจะเกี่ยวมาทำข้าวเม่า โดยนำมานวดให้เหลือแต่เม็ด ใส่กระทะคั่วให้สุก ใสเกลือน้อย เสร็จแล้วนำใส่ครกตำข้าว ตำให้เม็ดแบน เปลือกจะหลุด แล้วฝัดเอาเปลือกออก เสร็จแล้วก็นำมารับประทานได้ ข้าวเม่าที่ตำแล้วแต่ยังไม่ได้ฝัดเอาเปลือกออก นำมาใส่กระทะคั่วให้เม็ดพอง แล้วฝัดเอาเปลือกออก กรอบเก๋มึนๆ ทำมาใส่กะทิรับประทาน เรียกว่า ข้าวเม่ารางกะทิ หรือจะเอาข้าวเม่ามาชุบมะพร้าวใส่ ใสเกลือนิด น้ำตาลน้อย นำมารับประทานเรียกว่า ข้าวเม่าคลุก นอกจากนี้ข้าวเม่าแล้ว ข้าวสามารถนำมาทำข้าวตัง จะเป็นข้าวตอกที่อยู่กันหม้อหรือกันกระทะนำมากินเล่น นอกจากนี้แล้วข้าวสามารถนำมาทำขนมหวานได้ โดยนำข้าวสารมาโม่เป็นแป้ง ทำเป็นขนมเปียกปูน ขนมตะโก้ ขนมจีน ฯลฯ

ปัจจุบัน เกษตรกรไม่ได้นำข้าวมาทำเป็นอาหารคาวหวานโดยตรงเหมือนในอดีต หากจะทำขนมที่ทำจากข้าว เกษตรกรจะซื้อแป้งข้าวเจ้าจากตลาดมาทำขนมต่างๆ ตามความต้องการ หากจะกินข้าวเม่าก็จะซื้อมาจากตลาดเหมือนกัน ทำให้ในปัจจุบันเกษตรกรไม่มี การนำข้าวที่ปลูกมาทำเป็นอาหารคาวหวาน

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ เกษตรกรในอดีตได้นำข้าวมาแปรรูปเป็นอาหารคาวหวานต่างๆ ได้หลายชนิด ส่วนในปัจจุบันการนำข้าวมาแปรรูปเป็นอาหารคาวหวานนั้นเกือบไม่มีให้เห็น สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรไม่นิยมนำข้าวมาแปรรูปเป็นอาหารคาวหวานเหมือนเมื่อครั้งในอดีต เกิดจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ เกษตรกรในปัจจุบันมักติดกับความสะดวกสบาย จึงทำให้เกษตรกรไม่นิยมที่จะมานั่งประกอบอาหารคาวหวานที่มีหลายขั้นตอน นิยมที่จะซื้อมารับประทานได้เลย สาเหตุต่อมาคือ การเร่งรีบในการประกอบอาชีพทำให้ไม่มีเวลาในการประกอบอาหารที่ได้จากการแปรรูปข้าว ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “มันยุ่งยาก หลายขั้นตอน กว่าจะได้กิน ไม่มีเวลา”

อีกสาเหตุหนึ่ง คือ อาหารคาวหวานในปัจจุบันมีมากมายให้เลือกรับประทาน อยากรับประทานอะไรก็ไปตลาดก็สามารถเลือกหาซื้อรับประทานได้ตามใจชอบ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “อยากกินอะไรก็ำดั่งค์ไปตลาด เดียวก็ได้กินสมใจ ไม่ต้องมานั่งทำให้เหนื่อย ให้เสียเวลา บางทีทำแล้วก็ไม่อร่อย ทำเองเดี๋ยวกินก็ไม่ชอบกิน เลยรำคาญซื้อเขากินหมดเรื่อง”

นอกจากนั้น การขาดการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการทำอาหารคาวหวานต่างๆ จากรุ่นลูกหลาน จึงทำให้คนในปัจจุบันทำไม่เป็น ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ฉันทำกาษาสารทไม่ เป็น เพราะแม่ไม่ได้สอนฉันให้ทำ เวลาหน้าสารทก็ซื้อเขาไปเดือนญาติ”

3. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต

3.1 รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต

อดีต รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตนั้น ส่วนใหญ่เกษตรกรจะนำผลผลิตที่ได้ แลกกับตัวเงิน ก็คือ การขายและได้เงินมานั่นเอง แต่ก็พบว่าเกษตรกรนำข้าวเปลือกแลกกับของกินที่แม่ค้าพายเรือมาขาย ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งที่เมื่อก่อนเคยเป็นแม่ค้าขายของกล่าวว่า “มีอยู่คนหนึ่งซื้อของ แต่แกไม่มีเงินให้ ขอเอาข้าวเปลือกให้ได้ไหม ฉันก็ไม่รู้ จะว่ายังไง ก็เลยตกลง เลยวันนั้นขายของจึงได้ข้าวเปลือกมา”

อดีตนั้นราคาข้าวเปลือกประมาณเกวียนละ 400-600 บาท และราคาทองคำบาทละ 400-500 บาท ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งบอกว่า “ราคาข้าวเปลือก 1 เกวียน กับราคาทองคำ 1 บาท มักจะใกล้เคียงกัน”

อดีตการขายข้าวนั้นจะมีพ่อค้ามารับซื้อข้าวถึงที่บ้าน โดยจะใช้เรือต่อหรือเรือชะล่า มาเทียบท่าที่หน้าบ้านของเกษตรกร จากนั้นก็ทำการตวงข้าว โดยใช้กระบุงโกยใส่ถังปักด้วยกใส่กระบุง ปากบานแล้วก็แบกลงเรือ กระบุงปากบานมีเท่ากับ 5 ถึง 100 ถึง เท่ากับ 1 เกวียน พ่อค้าที่เข้ามารับซื้อข้าวหากว่าไม่มีคนงานมาก็จะจ้างแรงงานในละแวกนั้น ค่าจ้างแบกเกวียนละประมาณ

5 บาท เพราะฉะนั้น 1 เกวียน เท่ากับ 20 กระบุงปากบาน ๆ ละ 1 สลึง ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อสมัยหนุ่มๆ ไร่กระบุงปากบานขึ้นนะ...แบกมานักต่อนัก เกวียนลา 5 บาท”

ปัจจุบัน รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตนั้น สิ่งที่เกษตรกรต้องการหลังจากที่ต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากจนได้เมล็ดข้าวมานั้น คือการนำข้าวไปแลกกับ เงิน เพราะฉะนั้นรูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตปัจจุบันก็คือ จากเมล็ดข้าวเป็นเงินและมีเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “จะให้ไปแลกกับอะไร แลกกับเงินนะ..ดีที่สุด พอได้เงินมาแล้วจะไปซื้ออะไรค่อยมาว่ากันอีกที”

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต ในอดีต มีทั้งการนำข้าวไปแลกกับสิ่งของ และการนำข้าวไปแลกกับตัวเงินหรือการขายนั่นเอง ส่วนในปัจจุบันเหลือเพียงรูปแบบการนำข้าวไปแลกกับตัวเงินหรือการขายเพียงรูปแบบเดียว จากการศึกษพบว่าสาเหตุ ที่ทำให้ในปัจจุบันรูปแบบการแลกเปลี่ยนเหลือเพียง การนำข้าวไปแลกกับเงินหรือการขายเท่านั้น ส่วนการนำข้าวไปแลกกับสิ่งของได้หายไปนั้นเกิดจาก การถูกเอารัดเอาเปรียบ เริ่มจากพ่อค้าที่นำสิ่งของมาแลกกับข้าวเปลือก มักจะนำสิ่งของมาให้ดูแต่ให้นำข้าวเปลือกไปมากกว่า โดยอ้างว่าสิ่งของนั้นมีราคาแพง ทำให้ต้องหาตัวกลางในการแลกเปลี่ยน นั่นก็คือ เงิน นั่นเอง ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “พ่อค้ามันเอาข้าวเปลือกเราไปตั้งเยอะ เอาเมล็ดมาให้ตัวเดียว มันบอกว่าเมล็ดมันแพง ข้าวเราถูก มันไม่ยุติธรรม”

3.2 มูลค่าการแลกเปลี่ยนผลผลิต

อดีต เมื่อครั้งที่เกษตรกรยังใช้ข้าวแลกกับสิ่งของอยู่นั้น มูลค่าการแลกเปลี่ยนผลผลิตขึ้นอยู่กับความพอใจของทั้งสองฝ่าย โดยมีการต่อรองและตกลงกันตรงที่ความพอใจ หลังจากนั้นเกิดความไม่พอใจขึ้นในการแลกเปลี่ยน จึงใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน ทำให้มีการกำหนดมูลค่าของข้าวเป็นตัวเงินขึ้น โดยเปรียบเทียบกับมูลค่าของสิ่งต่างๆ ที่สามารถเป็นตัวแทนในการเปรียบเทียบได้ เช่น ราคาทองคำ โดยเกษตรกรมีความเข้าใจว่า ราคาข้าว 1 เกวียน จะใกล้เคียงกับราคาทองคำหนัก 1 บาท ซึ่งในอดีต ราคาข้าวประมาณเกวียนละ 300-500 บาท ราคาทองคำบาทละประมาณ 400 บาท

ปัจจุบัน มูลค่าการแลกเปลี่ยนผลผลิตวัดค่าเป็น ตัวเงิน เพียงอย่างเดียว จะมีค่ามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณภาพของข้าว และคุณภาพของข้าวจะดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความชื้นและสิ่งเจือปน ความสวยสดใสของเมล็ดข้าว หากว่าข้าวมีความชื้นน้อย มีสิ่งเจือปนน้อย เมล็ดสวยสดใสหมายความว่าข้าวคุณภาพดี ขายได้ราคาดี แต่ถ้าหากว่า ข้าวมีความชื้นมาก มีสิ่งเจือปนมาก เมล็ดลีบเมล็ดตาย หมายความว่าข้าวคุณภาพไม่ดี ก็จะขายได้ราคาไม่ดี หากเกษตรกรนำข้าวไปขายที่ตลาดกลางรับซื้อข้าว ซึ่งมีพ่อค้าคอยรับซื้อหลายราย เครื่องมือที่ใช้วัดคุณภาพของข้าวคือ

สายตา พ่อค้าอาศัยความชำนาญ ใช้หลาวแทงข้าวออกมาตกลงบนฝ่ามือ ใช้ปลายหลาวเขี่ยไปมา และเสนอราคาให้กับเกษตรกร หากเกษตรกรพอใจ ก็ตกลงซื้อขายกัน แต่ถ้าหากเกษตรกรไม่พอใจก็มีการต่อรองกันจนกว่าจะพอใจ และถ้าหากไม่พอใจอีก จะมีพ่อค้าคนใหม่เข้ามาเสนอราคามีการต่อรองราคากันจนกว่าจะพอใจกันทั้งสองฝ่าย

หากเกษตรกรนำไปขายที่โรงสีข้าว เครื่องมือวัดคุณภาพของข้าว มีตั้งแต่ เครื่องวัดความชื้น เครื่องสีข้าว เครื่องบดข้าว เครื่องคัดแยกสิ่งเจือปน ผลที่ได้จากการวัดจะออกมาเป็นตัวเลข นำตัวเลขที่ได้มาเทียบกับค่ามาตรฐานที่โรงสีตั้งไว้ หรือที่เกษตรกรเรียกว่า เลต หากตัวเลขที่ได้ มีค่ามากกว่าค่ามาตรฐานมาก แสดงว่าเป็นข้าวคุณภาพไม่ดีนัก จะขายได้ราคาไม่ดี แต่ถ้ามีค่าใกล้เคียงกับค่ามาตรฐานแสดงว่าเป็นข้าวคุณภาพดี จะขายได้ราคาดี

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ มูลค่าการแลกเปลี่ยนในอดีต โดยส่วนใหญ่ จะขึ้นอยู่กับความพอใจกันทั้งสองฝ่าย แต่ปัจจุบันมูลค่าการแลกเปลี่ยนนั้น มีการกำหนดเป็นค่ามาตรฐาน หรือ เลต และทำเครื่องมือมาวัด ค่าที่ได้ออกมาเป็นตัวเลข สาเหตุเกิดจาก อดีตเกษตรกรทำการปลูกข้าวเป้าหมายสำคัญคือการเก็บไว้กิน ที่เหลือจึงนำออกมาขาย หากไม่พอกินก็ไม่ขาย ฉะนั้นการแลกเปลี่ยนในอดีตจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับมูลค่าเป็นหลัก แต่จะถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนกันเสียมากกว่า บางครั้งให้ไปเปล่าๆ ก็ยังมีเป็นเหตุให้เกษตรกร ใช้ความพอใจในการกำหนดมูลค่าของผลผลิต แต่ในปัจจุบันเป้าหมายในการปลูกข้าวของเกษตรกร ก็คือการนำผลผลิตที่ได้ไปขายให้ได้ราคาสูงสุด ส่วนพ่อค้ามีเป้าหมายว่าซื้อให้ถูกที่สุด ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไอ้เราก็จะเอาราคาแพงๆ ไอ้เจ๊กมันก็จะกดราคาเราตะพึด”

เหตุผลดังกล่าวทำให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันเกิดขึ้น ดังนั้นจึงมีการหาตัวกลางในการกำหนดมูลค่าขึ้น โดยการกำหนดราคามาตรฐานหรือเลตขึ้นมา ราคามาตรฐานก็จะต้องอ้างอิงราคา รับจำหน่ายของรัฐบาล จากนั้นจึงสร้างเครื่องมือขึ้นมาวัด เพื่อหามูลค่าของข้าวของเกษตรกร โดยที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับร่วมกัน

3.3 สถานที่แลกเปลี่ยนผลผลิต

อดีต สถานที่แลกเปลี่ยนผลผลิตของเกษตรกรนั้นก็คือ บ้านของเกษตรกรเอง หลังจากเกษตรกรนวดข้าวแล้วนำข้าวใส่ยุ้งหรือฉางข้าว เกษตรกรบางคนทำยุ้งข้าวไว้ใต้ถุนบ้าน และบางคนทำยุ้งข้าวไว้ต่างหากแยกจากตัวบ้านยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม เมื่อถึงเวลาขายเกษตรกรจะบอกพ่อค้าให้เข้ามาดูข้าว เมื่อมาถึงก็จะเจรจาซื้อขาย มีการต่อรองราคาจนเป็นที่พอใจทั้งสองฝ่าย เมื่อตกลงกันได้แล้วพ่อค้าจะนำเรือมาใส่ ครั้งต่อมาเมื่อเกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรัง เมื่อเก็บเกี่ยวแล้ว นวดโดยใช้รถนวดข้าวใส่กระสอบ กระสอบข้าวจะถูกวางไว้ที่นา ถ้าเป็นหน้าฝนต้องมีฝ้ายาง

คลุมกองข้าว จากนั้นเกษตรกรจะตามพ่อค้าให้มาดูข้าว ต่อรองราคาและตกลงซื้อขายกัน การตวงข้าวจะใช้กิโลใหญ่ โดยยกกระสอบข้าวขึ้นชั่งครั้งละ 3 กระสอบ แล้วแบกขึ้นรถ

ปัจจุบัน สถานที่แลกเปลี่ยนผลผลิตนั้น เมื่อเกษตรกรเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว จะต้องนำข้าวขึ้นรถบรรทุกเพื่อนำข้าวไปขายให้เร็ว สถานที่ที่เกษตรกร นำข้าวไปขายนั้น ได้แก่ ท่าข้าวของเอกชน โรงสีข้าว ท่าข้าวของเอกชนหรือตลาดกลางรับซื้อข้าว จะมีพ่อค้ามารับซื้อหลายราย เมื่อรถบรรทุกเข้ามาถึงท่าข้าว พ่อค้าจะมาดูข้าว โดยใช้หลาวแทงข้าวออกมาดู และเสนอรราคาเกษตรกรจะทำการต่อรองราคาจนกว่าจะพอใจกันจึงตกลงซื้อขาย ท่าข้าว ที่เกษตรกรนิยมนำข้าวไปขาย ได้แก่ ท่าข้าวตาเม็ง อำเภอลาดบัวหลวง ท่าข้าวทรงกระเทียม ท่าข้าวสหกรณ์บางซ้าย ท่าข้าวบางซ้าย อำเภอบางซ้าย ท่าข้าวเต็กเส็ง อำเภอเสนา ท่าข้าวมณฑล อำเภอบางปลาหมื่น นอกจากเกษตรกรจะนำข้าวไปขายยังท่าข้าวต่างๆ แล้ว ก็สามารถนำข้าวไปขายที่โรงสีต่างๆ ได้ การขายข้าวให้กับโรงสีนั้น จะต้องมีการวัดความชื้น วัดสิ่งเจือปน ดูความสะอาดสิ่งของเมล็ดข้าว ค่าของการวัดจะออกมาเป็นตัวเลข จะนำตัวเลขที่ได้มาเทียบกับเลขที่โรงสี ตั้งไว้ จึงเป็นราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ โรงสีที่เกษตรกรสามารถนำไปขายได้แก่ โรงสีเทพมงคล อำเภอบางซ้าย โรงสีบุญส่ง โรงสีหัวเวียง อำเภอเสนา โรงสีชายรั้ง โรงสีตาอิว อำเภอลาดบัวหลวง เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคือ ในอดีตสถานที่แลกเปลี่ยนข้าวจะอยู่ที่บ้านหรือที่แปลงนาของเกษตรกร ส่วนปัจจุบันสถานที่แลกเปลี่ยนข้าว จะอยู่ที่ตลาดกลางรับซื้อข้าวหรือที่โรงสีข้าว หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งในอดีต พ่อค้าต้องมาหาเกษตรกร แต่ในปัจจุบัน เกษตรกรต้องไปหาพ่อค้า สาเหตุที่ในอดีตพ่อค้าต้องมาหาเกษตรกร เพราะพ่อค้ามีความต้องการซื้อมากกว่าเกษตรกรต้องการจะขาย เกษตรกรไม่ได้เดือดร้อน จะขายเมื่อใดก็ได้ พ่อค้าต้องพึ่งเกษตรกร แต่ปัจจุบัน เกษตรกรต้องไปหาพ่อค้า เพราะเกษตรกรมีความต้องการขายมากกว่าพ่อค้าต้องการซื้อ เกษตรกรต้องการที่จะขายมากเนื่องจากข้าวที่เก็บเกี่ยวได้มีความชื้นสูงไม่สามารถ เก็บไว้ได้ จึงมีความต้องการขายมากจำเป็นต้องไปหาพ่อค้า เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “คนที่อยากมากก็ต้องไปหาคนที่อยากน้อย”

สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ การคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้เกษตรกรไม่จำเป็นต้องรอพ่อค้า สามารถที่จะนำข้าวไปขายที่ไหนก็ได้ราคาดี ผิดจากในอดีตที่การคมนาคมไม่ดี เกษตรกรไม่มีพาหนะจำเป็นต้องรอพ่อค้าอยู่ที่บ้าน ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อก่อนถ้ามีรถสะดวกอย่างสมัยนี้ ก็คงไม่ต้องมานั่งรอรออยู่ที่บ้านหรอก ก็ต้องนำออกมาขายข้างนอกเหมือนเดี๋ยวนี้”

4. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา

4.1 คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงาน

อดีต เกษตรกรมีคติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงาน ได้แก่ มีคติความเชื่อว่าข้าวเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ มีแม่โพสพสถิตอยู่ เกษตรกรจะแสดงความเคารพนับถือ เริ่มจากการเรียกแทนต้นข้าวว่า ท่าน ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวยกตัวอย่างว่า “ต้นข้าวท่านกำลังกินปุ๋ย หรือต้นข้าวท่านกำลังออกรวง”

สำหรับความเชื่ออื่นๆ ยังพบว่า ในขณะที่เกษตรกรจะกระทำอะไรต่อต้นข้าวหรือต่อเมล็ดข้าวจะยกมือไหว้ขอขมาอภัย หรือแม้แต่เวลาเดินไปเหยียบต้นข้าวหรือเมล็ดข้าวก็ยกมือไหว้ขอขมาอภัย หรือแม้แต่ขโมยยังไม่กล้าลักขโมยข้าว เกษตรกรท่านหนึ่งมีความเชื่อว่าข้าวเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์กล่าวว่า “ขโมยสมัยก่อนไม่กล้าที่จะลักข้าว กลัวบาป กลัวไม่มีข้าวกิน และต้องไปชดใช้กรรมเมล็ดละหนึ่งชาติ” “ขนาดว่ากระสอบข้าวกองอยู่ที่นา ตั้งหลายวัน ไม่ได้เฝ้า ก็ไม่หาย” คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวอีกประการหนึ่งคือ ข้าวเป็นพืชที่มีพระคุณ เป็นพืชที่ประเสริฐ เป็นผู้ที่เลี้ยงคนเรามา เกษตรกรจะแสดงออกโดย กินข้าวไม่ให้เหลือคาถ้วยชาม ไม่เอาทัพพีเคาะข้างหม้อหรือบางคนแม้แต่เวลาก่อนตักข้าวเข้าปาก ยังต้องพูดขอพระคุณข้าวหรือแม่โพสพ ที่ให้คนเรามีข้าวกิน คติความเชื่อความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำงาน จะมีในเรื่องของเครื่องมือเครื่องใช้ โดยเกษตรกรจะให้การนับถือ เครื่องมือเครื่องใช้ประหนึ่งว่าเป็นสิ่งของมีครู ห้ามเดินข้าม เช่น ไถคาคด หรือแม้กระทั่ง จอบ เสียม พลั่ว ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “จะบอกลูกๆ ว่าอย่าเดินข้ามไถ เดียวจะจุก”

ต่อมาเมื่อเกษตรกรเปลี่ยนมาทำนาปรังจะต้องใช้รถไถในการทำงาน เกษตรกรก่อนที่จะลงมือไถนา จะจุดธูปบอกเล่าแม่ย่านางเครื่อง โดยนำพวงมาลัยมาห้อยหน้าเครื่องหรือหน้ารถ คติความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำงานนอกจากในเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้แล้ว ในเรื่องของพื้นที่นา เกษตรกรมีความเชื่อว่า พื้นที่นาที่มีเจ้าที่เจ้าทางคุ้มครองดูแลอยู่ เวลาที่จะลงมือทำนา ลงมือเก็บเกี่ยวข้าว เกษตรกรจะจุดธูปบอกเล่า บางคนมีเหล้าขาวเป็นเครื่องเช่นสังเวช โดยพูดบอกให้เกิดความสะดอกไม่ติดขัด ให้สำเร็จได้ด้วยดี ตอนเกี่ยวข้าวก็พูดให้ได้ข้าวมากๆ หรือแม้แต่ในช่วงของการดูแลรักษาหรือช่วงที่ข้าวกำลังเจริญเติบโต ก็จะจุดธูปบอกเล่าเจ้าที่เจ้าทางให้ช่วยดูแลต้นข้าว ปัดเป่าศัตรูข้าวไม่ให้มาเบียดเบียน นอกจากนี้แล้วเกษตรกรยังมีความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม โดยที่เกษตรกรจะลงมือทำนาต้องดูว่าวันไหนเป็นวันดี เช่น วันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพฤหัสบดี เป็นต้น การทำขวัญข้าวมักทำในวันศุกร์และไม่ขายข้าวในวันศุกร์ ในวันพุธไม่ซื้อของ ไม่ตัดผม เป็นต้น

ปัจจุบัน คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงาน ในส่วนที่เกี่ยวกับข้าวนั้น เกษตรกรมีคติความเชื่อว่า ข้าวเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ มีแม่โพสพสถิตอยู่ เกษตรกรจะแสดงความเคารพนับถือ

เรียกแทนต้นข้าวว่า ท่าน ไม่เหยียบไม่ย่ำต้นข้าวหรือเมล็ดข้าว และหากว่าจำเป็นต้องเหยียบย่ำ จะต้องยกมือไหว้และพูดขอขมาอภัย นอกจากนี้เกษตรกรยังมีคติความเชื่อว่า ข้าวเป็นพืชที่มีพระคุณ เป็นผู้ที่เลี้ยงดูผู้คน เกษตรกรจะแสดงออกด้วยการ กินข้าวไม่เหลือคาถ้วยขาม ไม่เอาทัพพีเคาะหม้อข้าว หรือแม้แต่เวลากินก่อนตักข้าวเข้าปากจะกล่าวขอบคุณแม่โพสพ คติความเชื่อที่กล่าวมาพบมาก ในเกษตรกรที่เป็นผู้ใหญ่ คนเฒ่า คนแก่ ส่วนเกษตรกรรุ่นใหม่ ๆ โดยเฉพาะผู้ชายจะมีคติความเชื่อดังที่กล่าวมาอยู่น้อย

จากการศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงคือ อดีต เกษตรกรมีคติความเชื่อ ที่เกี่ยวกับข้าว และการทำงาน ว่า ข้าวเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์มีแม่โพสพสถิตอยู่ ข้าวเป็นพืชที่มีพระคุณ เป็นพืชที่ประเสริฐ คติความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำนา ได้แก่ เรื่องแม่ย่านางเครื่องมือเครื่องใช้ เรื่องเจ้าที่เจ้าทาง เรื่องฤกษ์ยาม แต่ในปัจจุบันความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ลดน้อยลงไป ในส่วนของเกษตรกรรุ่นเก่าๆ ยังคงมีความเชื่ออยู่ แต่ในส่วนของเกษตรกรรุ่นใหม่ๆ นั้นมีความเชื่ออยู่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่เป็นผู้ชาย สาเหตุที่ทำให้คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงานต่างๆ ในปัจจุบันลดน้อยลงไปจากอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ นั้นเกิดจาก การขาดการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง โดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ที่เป็นผู้ชาย มักจะไม่สนใจเรื่องคติความเชื่อต่างๆ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “หากเรามีการถ่ายทอดสู่ลูกสู่หลาน พวกความเชื่อดังเดิมต่างๆ น่าจะยังอยู่คู่กับการทำนา ของเกษตรกรเรา”

สาเหตุอีกประการหนึ่ง เกิดจากความรีบเร่งของเกษตรกร จนทำให้ลืมหรือไม่ได้สนใจในคติความเชื่อต่างๆ ในปัจจุบันเกษตรกรทำนากันปีละ 2-3 ครั้ง จึงทำให้ต้องรีบเร่งเพื่อที่จะให้ทันเวลาเพราะเกษตรกรไม่รู้ว่าฤดูน้ำหลากน้ำจะมาเร็วหรือมาช้า จะมามากหรือมาน้อย หากไม่รีบทำอาจจะทำให้การทำนาในรุ่นที่ 3 ฤดูน้ำท่วมเสียหายได้ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ต้องรีบทำหน่อยเดี๋ยวจะไม่ทันน้ำ ถ้าไม่รีบทำเดี๋ยวไม่ได้ 3 รุ่น”

สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ การทำนาของเกษตรกรรุ่นใหม่ๆ มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ ได้แก่ เครื่องมือต่างๆ ปุ๋ยเคมี สารเคมี ฯลฯ ทำให้การทำนาของเกษตรกรรุ่นใหม่ๆ ในปัจจุบัน จึงไม่มีการพึ่งพิงธรรมชาติมากนัก คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวต่างๆ จึงค่อยๆ หายไป

4.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงาน

4.2.1 อดีต พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงานของเกษตรกรนั้น มีหลายพิธีกรรม แต่จะไม่เคร่งครัดนัก ปฏิบัติกับแบบง่ายๆ อุปกรณ์ ที่ใช้ประกอบพิธีเป็นสิ่งที่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงาน มีวัตถุประสงค์เพื่อการบวงสรวง บูชา การขอพร ให้เกิดความเป็นสิริมงคล ให้เกิดความหวัง เกิดกำลังใจ เกิดความมั่นใจ

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา จะเริ่มตั้งแต่ก่อนลงมือเพาะปลูกไป จนถึงการเก็บเกี่ยว นำข้าวเก็บใส่ยุ้ง จนกระทั่งการนำข้าวออกมาขาย ได้แก่

4.2.1.1 พิธีขอฝน หรือพิธีแห่นางแมว เป็นพิธีที่ทำขึ้นในปีที่ฝนไม่ตกลงมา ในช่วงก่อนที่จะลงมือทำนา โดยคนเฒ่าคนแก่จะรวบรวมพวกหนุ่มๆ เด็กๆ สาวแก่ แม่หม้าย พ่อหม้าย เมื่อถึงเวลานัดจะมารวมตัวกัน ณ จุดนัดพบเพื่อที่จะร่วมขบวนแห่นางแมว อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีแห่นางแมว ได้แก่ แมวสีดำ ภาชนะที่ใช้ใส่แมว ไม้คานสำหรับหอบนางแมว อุปกรณ์หาลา เช่น สุ่ม แห ลอบ ตะคล่อง เป็นต้น ไอ้จิก อันเล็ก อันใหญ่ หลายๆ อัน ลูกมะพร้าวเล็กๆ สำหรับผูกข้างๆ ไอ้จิก เมื่อพร้อมแล้วขบวนแห่ก็เริ่มขึ้น ผู้ชายจะถือไอ้จิกเดินนำหน้า พร้อมกับร้องเพลงแห่นางแมว มีผู้ที่หอบแมว 2 คนเดินตาม ที่เหลือก็ช่วยกันถืออุปกรณ์ต่างๆ แห่กันตั้งแต่หัวบ้านจนถึงท้ายบ้าน สำหรับเพลงที่ใช้ร้องแห่นางแมว จะใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย ทะลึ่ง ทั้งนี้มีความเชื่อว่าถ้าใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย ทะลึ่ง แล้วฝนจะตก เกษตรกรท่านหนึ่งที่เคยร่วมกับขบวนแห่นางแมวกล่าวว่า “ถ้าร้องเพลงไม่หยาบ ไม่ทะลึ่ง ฝนก็จะไม่ตก” เนื้อเพลงแห่นางแมวที่ นางสาวง ไซยโชติ เกษตรกรในตำบลชานาได้ร้องให้ฟังดังนี้

“นางแมว นางหมา ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์รดหัวแมวบ้าง ขอเบี้ยค่าจ้างที่นางแมวมานซื้อกุ้ง ซื้อปลา ให้แมวมั่นกิน แมวดำกินปลาข้าง แมวด่างกินปลาแห้ง ฝนฟ้ามันก็แห้ง ฝนตกแล้วไวย์ ฝนตกแล้ววา ฟ้าผ่ายายชี แก้วฟ้าคูหี ฝนก็เทลงมา ฝนตกแล้วไวย์ ฝนตกแล้ววา ท่วมไร่ ท่วมนา ท่วมหนองยายพุก เทวดาควยลูก ฝนก็เทลงมา ฝนก็เทลงมา ท่วมไร่ ท่วมนา ท่วมหนอง สองตอน จะมีละครให้สองวัน เอาหัวล้านชนกัน ฝนก็เทลงมา ฝนตกแล้วไวย์ ฝนตกแล้ววา เอาปูนวงหี ไปล่อตาเถร ฝนก็เทลงมา”

ส่วนนายจำลอง คีนคิลิบ ซึ่งเป็นเกษตรกรในพื้นที่เดียวกันได้ร้องว่า “นางแมว นางหมา ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์รดหัวแมว ไม่ให้ข้าวเหนียว หีเบี้ยวหีบูด ไม่ให้ข้าวเจ้า หียาวเท่าตุ๊ด ฝนก็เทลงมาๆ ฟ้าผ่าแล้วไวย์ ฟ้าผ่าแล้ววา ฟ้าผ่ายายชี แก้วฟ้าคูหี ฝนก็เทลงมาๆ ท่วมไร่ท่วมนา ท่วมหนองคลองบึง เทวดาควยลูก ฝนก็เทลงมาๆ”

ระหว่างที่แห่ไปรอบหมู่บ้านนั้น คนที่ถือไอ้จิก จะนำไอ้จิกไปทิ่มแทงบันไดบ้าน เสาบ้าน ชาวบ้านก็จะออกมาเอาน้ำลาด บ้างบ้านก็จะให้เงินเพื่อให้เอาไปซื้อเหล้ากินกัน หรือระหว่างทางหากเจอใคร ก็จะเอาไอ้จิกไล่แทง เมื่อแห่ไปครบรอบหมู่บ้านแล้ว ก็จะมารวมกัน กินอาหารเหล้ายา ร้องรำทำเพลงสนุกสนาน เป็นอันว่าเสร็จพิธี

4.2.1.2 พิธีปั้นเมฆ เป็นพิธีที่ทำต่อจากพิธีแห่นางแมว ในระหว่างที่แห่นางแมวอยู่นั้น ก็จะมีคนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ชายล้วน ไปทำพิธีปั้นเมฆ โดยจะไปทำกันที่ทุ่งโล่ง จะขุดดินเป็นบ่อขนาด 1.5 ตารางเมตร ลึกครึ่งเมตร สามารถขังน้ำได้ จากนั้นจะใช้ดินเหนียวปั้น

เป็นรูปผู้หญิงผู้ชาย แก้วน้ำขบบ่อ หันหน้าชนกัน โข้ววียะเพศกัน ระหว่างที่ปั่นก็จะร้องเพลงไปด้วย บทเพลงคล้ายเพลงแห่งนางแมว บางคนก็ร้องเพลงแห่งนางแมว จะใช้คำหยาบ คำสัปดน ต่อว่าเทวดา มัวแต่จะเสพสุขหลงระเริงอยู่กับนางฟ้าไม่เหลียวแลชานา ในช่วง 5 โมงเย็น จะนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น สวดคาถาขอฝน คนที่ไปแห่งนางแมว จะนำอุปกรณ์แห่งนางแมวมาวางบริเวณพิธี และร่วมฟังพระสวด พอวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านจะมาร่วมทำบุญเลี้ยงพระที่บริเวณพิธีปั้นเมฆ เมื่อพระฉันอาหารเสร็จ ชาวบ้านที่มาทำบุญ จะร่วมรับประทานอาหารกัน แล้วแยกย้ายกลับบ้าน พอถึงตอนเย็นฝนก็จะตกลงมา เป็นอันว่าเสร็จพิธี

4.2.1.3 พิธีแรกนา เป็นพิธีที่เกษตรกรทำก่อนที่จะลงมือทำนา เพื่อเป็นการบวงสรวงขอพร เจ้าที่เจ้าทาง ให้ทำนาได้มรรคผลช่วยคุ้มครองป้องกัน ไม่ให้เกิดภัยพิบัติต่อต้นข้าว เกษตรกรจะดูฤกษ์ยามที่เป็นวันดี เมื่อได้ฤกษ์ยามแล้วในตอนเช้าเกษตรกร จะทำพิธี ตั้งศาลเพียงตาขึ้นที่มุมแปลงนา แล้วนำเครื่องเช่นสังเวช ได้แก่ ข้าวปลาอาหาร ขนม ผลไม้ แล้วแต่จะหาได้ พร้อมทั้งดอกไม้ธูปเทียน เสร็จแล้วก็จุดธูปเทียน บอกเล่าเจ้าที่เจ้าทาง พุคขออนุญาตทำนา ให้ปลูกข้าวได้มรรคผล ให้คุ้มครองดูแล ไม่ให้มีภัยมารบกวนต้นข้าว ตามแต่จะพูด พูดในสิ่งที่ดีที่เป็นมงคล เสร็จแล้วเกษตรกรก็จะนำ โคหรือกระบือออกมาไถนา จะไถเพียง 3 รอบ จากนั้นก็จะนำเมล็ดพันธุ์ข้าว ถั่ว งา หว่านลงไปตรงที่ไถ ระหว่างที่หว่าน จะพูดเชิญแม่โพสพผู้ท้องนา พุคฝากแม่โพสพไว้กับแม่พระธรณีให้ช่วยดูแล บางคนก็ว่าคาถาต่างๆ ตามแต่ที่ตัวเองเคยปฏิบัติมา เมื่อหว่านเสร็จเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เหลือจะนำไปเก็บไว้ที่ยุ้งฉาง เป็นอันเสร็จพิธี

4.2.1.4 พิธีทำขวัญข้าว เป็นพิธีที่เกษตรกรทำตอนที่ข้าวเริ่มตั้งท้อง เกษตรกรมีความเชื่อว่าแม่โพสพกำลังตั้งท้องและกำลังแพ้ท้อง ต้องการที่จะกินของเปรี้ยวของดอง เกษตรกรจะทำพิธีในช่วงเดือน 11-12 เป็นช่วงที่ข้าวตั้งท้อง จะเลือกทำในวันศุกร์ตอนเย็น ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธี โดยจะนำเครื่องเช่นสังเวชประกอบด้วยของเปรี้ยวของดอง เช่น มะขาม ส้มก้วย อ้อย มะพร้าวอ่อน แล้วแต่จะหาได้ อย่างละนิดหน่อยใส่ชะลอม ผูกติดกับเฉลว ปักธงสามสีบนยอดเฉลว แล้วผูกติดกับหลักนำไปปักในแปลงนา เสร็จแล้วจุดธูปบอกเล่า พุคเชิญแม่โพสพมาสวยเครื่องเช่นสังเวชที่นำมาถวาย ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “เชิญแม่โพสพ แม่โพสพ แม่่นพดารา แม่จันเทวี แม่สร้อยศรีสุวรรณ แม่พระรณสุดา อยู่ที่ไหนก็ดี เชิญมารับอาหารเปรี้ยวหวานมันเค็ม ที่ลูกได้นำมาถวาย ขอให้แม่มารับเครื่องสังเวช เพื่อสุขภาพที่ดี ไม่เจ็บไม่ไข้ ไม่มีโรคภัย ขอให้แม่อยู่เย็นเป็นสุข มีเม็ดเต็มรวง รวงใหญ่เม็ดหนัก ขอให้เม็ดละห่มื่อ กอดละเกวียน เทริญ” เมื่อกล่าวเสร็จแล้ว ก็จะทำการแต่งตัวให้กับแม่โพสพ ปะแป้ง พรมน้ำหอม หวีผมใส่ผ้าไหม ส่องกระจก เมื่อเสร็จแล้วก็ลากลับ เป็นอันว่าเสร็จพิธี

4.2.1.5 พิธีรับขวัญข้าว เป็นพิธีที่เกษตรกรทำตอนที่ขนข้าวเข้าบ้าน เที่ยวสุดท้าย เพื่อเป็นการอัญเชิญแม่โพสพเข้าบ้าน ผู้ประกอบพิธีจะเป็นแม่บ้าน โดยจะนำผ้าขาวมาปูลงที่กลางแปลงนา เก็บรวงข้าวที่ตกใส่ผ้าขาวที่ปูไว้ เก็บก่อนคืน 2-3 ก้อน ใส่ผ้าขาวไปด้วย ระหว่างที่เก็บรวงข้าวปากก็พูดเชิญแม่โพสพเข้าบ้าน ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งพูดว่า “แม่โพสพ แม่โพสี แม่พันพทัญญู แม่จันทวี แม่ศรีโสภาก ตกออยู่ในหวัระแหง แฝงอยู่ในกอหญ้า เชิญแม่มาขวัญมา ไปเข้าลานเงินลานทอง” เสร็จแล้วก็ห่อผ้าขาวใส่บาแแบก ขึ้นนั่งบนเกวียนลากข้าว ใช้ผ้าขาวม้าผูกกับไม้คานทำเป็นธง ปักบนเกวียน แล้วตะโกนโห่ร้อง 3 รา เมื่อมาถึงลานข้าวที่บ้าน จะนำข้าวที่เก็บมาวางบนกองข้าว แล้วบอกแม่โพสพให้อยู่ที่นี่ เป็นอันเสร็จพิธี

4.2.1.6 พิธีทำบุญลาน เป็นพิธีที่ทำหลังจากที่ขนข้าวจากแปลงนามากองที่ลานข้าวเรียบร้อยแล้ว เพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นการเฉลิมฉลองที่ได้ผลผลิต พิธีจะเริ่มขึ้นในตอนเย็น โดยจะนิมนต์พระ 9 รูป มาสวดมนต์เย็น จะมีญาติๆ บ้านใกล้เคียงมาพร้อมนั่งฟังพระสวดด้วย เสร็จแล้วพระพรมน้ำมนต์เมื่อพระกลับไปแล้ว จะร่วมกันรับประทานอาหารกินเหล้า ร้องรำทำเพลง สนุกสนาน ในตอนเช้าก็จะนิมนต์พระมาอีกครั้ง เพื่อทำบุญเลี้ยงพระ อาหารที่ทำถวายพระได้แก่ อาหารคาว หวาน ขนมต้มแดง ต้มขาว เมื่อพระฉันเสร็จ ถวายปัจจัย รับพรพระเป็นอันเสร็จพิธี

4.2.2 ปัจจุบัน เกษตรกรทำนาแบบพึ่งตนเองแทนการพึ่งพิงธรรมชาติ เกษตรกรพยายามควบคุมธรรมชาติ เอาชนะธรรมชาติ นำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา จึงไม่ค่อยมีบทบาทเท่าใดนัก แต่ก็ยังปฏิบัติกันอยู่แบบง่ายๆ ประยุกให้เข้ากับภาวะในปัจจุบัน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาในปัจจุบัน ได้แก่

4.2.2.1 พิธีบอกเล่าขอพร เป็นพิธีที่เกษตรกรทำก่อนที่จะลงมือกระทำสิ่งต่างๆ ที่มีผลต่อข้าว เพื่อเป็นการขออนุญาต ขอพรให้เกิดมรรคผล ให้เกิดความสะดวก ไม่ติดขัด ให้ปลอดภัย คือการพูดในสิ่งที่ดีๆ พิธีบอกเล่าขอพร ได้แก่ ก่อนที่เกษตรกรจะลงมือทำนา เกษตรกรจะนำเครื่องออกมาเตรียม ความพร้อมถ่านน้ำมันเครื่อง ทำความสะอาด เสร็จแล้วนำพวงมาลัยมาห้อยพร้อมทั้งจุดธูปบอกเล่า ขอพรแม่ย่านางเครื่อง พูดในสิ่งที่ดีๆ แล้วจึงนำเครื่องไปใช้งานได้ เมื่อเกษตรกรนำเครื่องมือต่างๆ ไปถึงนา ก่อนที่จะลงมือไถนา เกษตรกรจะจุดธูปบอกเล่าเจ้าที่เจ้าทาง ขออนุญาตทำนา ขอพรให้เกิดมรรคผล บางคนก็จะมี เหล้าขาวเป็นเครื่องเช่นสังเวด้วย บางคนก็เพียงยกมือไหว้บอกเล่าเจ้าที่เจ้าทางเฉยๆ ไม่ได้จุดธูปไม่มีเครื่องเช่นสังเว ก่อนที่เกษตรกรจะลงมือเกี่ยวข้าว เกษตรกรก็จะบอกเล่า เจ้าที่เจ้าทาง ขอพรให้ได้ข้าวมากๆ ให้รถเกี่ยวไม่ขัดข้อง นำข้าวไปขายให้ได้ราคาและขอขมาอภัยแม่โพสพ ส่วนใหญ่เกษตรกรจะมีเหล้าขาวเป็นเครื่องเช่นสังเวด้วย

4.2.2.2 พิธีทำขวัญข้าว เป็นพิธีที่ทำในช่วงข้าวเริ่มตั้งท้องโดยเกษตรกรจะมีความเชื่อว่าแม่โพสพกำลังตั้งท้อง และมีอาการแพ้ท้อง อยากกินของเปรี้ยวของคอง จะทำพิธีในวันศุกร์ ตอนเย็น บางคนก็บอกว่าทำได้ทั้งวัน เวลาใดก็ได้ เครื่องเช่นสังเวยประกอบด้วย ของเปรี้ยวๆ เช่น มะขาม ส้ม มะกอก ฯลฯ มะพร้าวอ่อน อ้อย ขนมโก๋อ่อน ขนมหั่วคุด ขนมหั่วทอด นมเปรี้ยว น้ำดื่ม ฯลฯ สูดแล้วแต่จะหามาได้ นอกจากนี้ยังมีเครื่องแต่งตัวสำหรับแม่โพสพ ได้แก่ ผ้าถุง แป้ง น้ำหอม หวี กระจกส่องหน้า โดยใช้ผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธี เมื่อได้เวลาจะนำเครื่องเช่นสังเวยใส่ชะลอมอย่างละหน่อย ผูกติดกับเฉลว ปักธงบนยอดเฉลวแล้วผูกติดกับหลักนำไปปักไว้ที่นา บางคนก็ไม่ใช่ชะลอมเฉลว แต่จะนำเครื่องเช่นสังเวยใส่ถุงพลาสติกหิ้วไว้ใช้หลักปักแล้วแขวนไว้ มีนม มีน้ำ มีขนมกรอบแกรบ เป็นเครื่องเช่นสังเวยด้วย จากนั้นจึงจุดธูปบอกเล่า เชิญแม่โพสพมาเสวยเครื่องเช่นสังเวยที่จัดเตรียมมาให้ พูดในสิ่งที่ดีๆ เสร็จแล้วก็แต่งตัวให้กับแม่โพสพ โดยใช้หวี หวีที่ต้นข้าว ปะแป้ง พรมน้ำหอมเอากระจกส่อง จากนั้นก็ลากลับ เป็นอันเสร็จพิธี

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงคืออดีตเกษตรกรจะมีคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาหลายอย่าง แต่ปัจจุบันนั้นได้หายไปเกือบหมด ในเรื่องของคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนายังคงมีอยู่ในใจ แต่ไม่ได้แสดงออกมา ในเรื่องของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาที่เหลืออยู่รูปแบบได้เปลี่ยนไป เป็นแบบง่ายๆ บางพิธี เหลือเพียงการยกมือไหว้ พูดขอพร การอ่อนวอน การขอขมา สาเหตุที่ทำให้คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาในปัจจุบันได้หายไปเกือบจะหมด และที่เหลืออยู่รูปแบบก็เปลี่ยนไปนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ในอดีตเกษตรกรทำนาแบบพึ่งพิงธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องมีคติ ความเชื่อและประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า “ทำแล้วจะเกิดความสบายใจ มีความมั่นใจขึ้น”

แต่ปัจจุบันเกษตรกรทำนาแบบพึ่งตนเอง สามารถที่จะควบคุมปัจจัยทางธรรมชาติ ที่จะมึผลต่อการทำนาได้ ได้แก่ การมีระบบชลประทาน เกษตรกรไม่จำเป็นต้องอาศัยน้ำฝน การมีพันธุ์ข้าวใหม่ๆ ที่สามารถให้ผลผลิตสูงมีความต้านทานโรค มีการใช้สารเคมี ในการควบคุมการระบาดของแมลงศัตรูพืช มีการใช้ปุ๋ยเคมี ช่วยให้ต้นข้าวเจริญเติบโตได้ตามต้องการ ตลอดจนการมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำเกษตรก่อให้เกิดความสะดวกสบาย ความมีประสิทธิภาพ และความรวดเร็ว สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกษตรกรไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ส่งผลทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา ที่เป็นการบวงสรวง ขอพร ไม่มีผลต่อการทำนาของเกษตรกร และหายไปในที่สุด

สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง อาจเป็นเพราะไม่มีการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง หรืออาจเป็นเพราะคนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจที่จะรับการถ่ายทอด ทั้ง

การขาดการถ่ายทอดหรือการไม่สนใจรับการถ่ายทอด เป็นเหตุให้ลดความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ หายไปหรือเหลือน้อยลง

เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจน ผู้วิจัยขอนำเสนอตารางเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมข้าวทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

ตาราง 1 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการผลิต เรื่องปัจจัยการผลิต

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
พื้นที่ที่ใช้ในการทำนา	พื้นที่นาได้จากจับจอง ถางป่า ครอบครวหนึ่ง เป็นเจ้าของพื้นที่นาเอง จำนวนมาก มีบางส่วนที่เช่าพื้นที่นาทำ	พื้นที่นาได้จากมรดก ครอบครวหนึ่งเป็นเจ้าของ พื้นที่นาเองน้อย มีจำนวนไม่มากและส่วนใหญ่เช่า พื้นที่นาทำ	พื้นที่นาถูกแบ่งเป็นมรดก ให้กับลูกหลาน บางส่วน ถูกแบ่งขายทำให้พื้นที่นาไม่พอเพียงกับความ ต้องการจึงต้องเช่าพื้นที่นาทำ
แรงงาน	ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ร่วมกับการลงแขกหรือการเอาแรง ส่วนแรงงานจ้างมีอยู่บ้าง แต่เป็นส่วนน้อย	เหลือแรงงานในครัวเรือน น้อยจึงต้องจ้างแรงงานข้าง เป็นส่วนใหญ่ ส่วนการลงแขกหรือการเอาแรงเหลือ น้อยมากและรูปแบบได้ เปลี่ยนไป	แรงงานในครัวเรือนมีไม่เพียงพอ และเป็นแรงงานสูงอายุ
เงินทุน	ใช้เงินทุนน้อยและเป็นเงินทุนของตัวเอง	ใช้เงินทุนค่อนข้างสูงจน ทำให้ต้องพึ่งพาเงินทุน จากแหล่งภายนอก	ปัจจัยในการผลิตต่างๆ มีราคาสูงทำให้เงินทุนของตัวเองไม่เพียงพอ จึง จำเป็นต้องพึ่งเงินทุนจาก แหล่งภายนอก

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
เครื่องมือ	เป็นเครื่องมือที่สามารถประดิษฐ์ขึ้นใช้เองได้ด้วยวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น	ใช้เครื่องจักรกลที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่	การแพร่ขยายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้เกษตรกรได้รับความสะดวกสบายทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
พันธุ์ข้าว	เกษตรกรใช้พันธุ์ข้าวไวแสงในการปลูก	เกษตรกรใช้พันธุ์ข้าวไม่ไวแสงในการปลูกเป็นพันธุ์ข้าวที่เก็บเกี่ยวตามอายุของข้าว	เกษตรกรต้องการพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงสุด มีความต้านทานโรค มีอายุการเก็บเกี่ยวที่ไม่ยาวนานนัก

ตาราง 2 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการผลิต
เรื่องกระบวนการผลิต

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
การเตรียมดิน	เกษตรกรใช้โคหรือกระบือในการเตรียมดิน ต่อมาใช้รถไถเล็กเดินตามในการเตรียมดิน	เกษตรกรใช้รถไถนาเล็ก เดินตามไถและคาด การใช้รถดีดแล้วใช้รถไถเล็กคาด และการเตรียมดินแบบไม่ไถพวน	เกษตรกรต้องการหาวิธีหรือรูปแบบการเตรียมดินที่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว ประหยัดและได้ผลผลิตต่อไร่สูงที่สุด

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
การปลูก	เดิมเกษตรกรทำนาปีหรือนาหว่าน ต่อมาเปลี่ยนมาทำนาปรัง มีวิธีการปลูก 2 แบบคือ นาดำ นาหว่านน้ำตม	การปลูกมีหลายแบบได้แก่ หว่านน้ำตม หว่านสวนตอซัง และแบบลิ่มตอซัง	เกษตรกรพยายามที่จะหาวิธีการปลูกที่ได้ผลดีที่สุด สะดวก รวดเร็ว และประหยัด
การดูแลรักษา	เดิมเกษตรกรให้ธรรมชาติเป็นผู้ดูแล ต่อมาเกษตรกรเริ่มที่จะดูแลรักษาต้นข้าวเอง มีการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี	เกษตรกรเป็นผู้ดูแลต้นข้าวเองโดยการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี	ความไม่แน่นอนของธรรมชาติ การแพร่ขยายเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ๆ และการได้รับความรู้วิชาการจากหน่วยงานรัฐ
การเก็บเกี่ยว	ใช้แรงงานคนในการเก็บเกี่ยว	ใช้รถเกี่ยวชนิดที่มีไซโล เรียกว่า รถอู่ม	การขาดแคลนแรงงาน ความต้องการที่จะให้เกิดความสะดวกสบายและความรวดเร็ว
การจัดการผลผลิต	เมล็ดข้าวส่วนหนึ่งนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง ส่วนหนึ่งนำไปสีเป็นข้าวสารไว้กิน และส่วนหนึ่งเก็บไว้ทำพันธุ์	เมล็ดข้าวเปลือกที่ได้ทั้งหมดเกษตรกรจะนำไปขาย	เมล็ดข้าวที่ได้มีความชื้นสูง จึงไม่สามารถเก็บข้าวไว้ได้ ความเร่งรีบของเกษตรกรที่จะทำนาในรุ่นต่อไป และความไม่สะดวกที่จะเก็บไว้ทำพันธุ์หรือนำไปสีเป็นข้าวสารไว้กิน

ตาราง 3 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการบริโภค

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
ข้าวที่นำมาบริโภค	ข้าวสารที่เกษตรกรนำมาหุงได้จากการเก็บข้าวส่วนหนึ่งไปสีเป็นข้าวสาร	ข้าวสารที่เกษตรกรนำมาหุงได้จากการซื้อข้าวสารมาจากตลาด	ความไม่สะดวกและความยุ่งยากในการนำข้าวไปสีเป็นข้าวสาร
การทำอาหาร	เกษตรกรจะประกอบอาหารคาวหวานเพื่อรับประทานเอง วัสดุที่นำมาประกอบอาหารจะมืออยู่ตามธรรมชาติ ไม่ต้องใช้เงินเพื่อซื้ออาหารการกินมากนัก	อาหารคาวหวานส่วนใหญ่จะไม่ได้ทำเอง แต่จะซื้อมาจากตลาด อาหารการกินส่วนใหญ่ต้องใช้เงินในการซื้อ	ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติถูกทำลาย ความรีบเร่งของเกษตรกรในการประกอบอาชีพทำให้ไม่มีเวลาในการประกอบอาหาร ซื้ออาหารมากินทำให้เกิดความสะดวกกับเกษตรกร
การรับประทานอาหาร	สมาชิกในครัวเรือนจะร่วมรับประทานอาหารกันอย่างพร้อมหน้า	ส่วนใหญ่เรื่อยๆ สมาชิกในครัวเรือนจะร่วมรับประทานอาหารกันอย่างพร้อมหน้าสักครั้ง	ความรีบเร่งในการทำหน้าที่ การงานของสมาชิกในครัวเรือน
อาหารคาวหวานตามฤดูกาลที่ประกอบจากข้าว	เกษตรกรจะนำข้าวมาประกอบเป็นอาหารคาวหวาน เริ่มตั้งแต่ข้าวเริ่มออกรวง จนกระทั่งข้าวเก็บเกี่ยวเป็นเมล็ด	เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้นำข้าวมาประกอบเป็นอาหารคาวหวาน	ความรีบเร่งในการประกอบภารกิจ ความสะดวกสบาย และคนรุ่นใหม่มักจะประกอบอาหารต่างๆ ไม่เป็น

ตาราง 4 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต	ข้าวเปลือกแลกกับสิ่งของและข้าวเปลือกแลกเปลี่ยนเป็นเงิน	การนำข้าวเปลือกไปแลกกับเงิน	การที่เกษตรกรถูกการเอารัดเอาเปรียบ
มูลค่าการแลกเปลี่ยนผลผลิต	ขึ้นอยู่กับความพอใจกันทั้งสองฝ่าย	วัดเป็นตัวเงิน จะมีค่ามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณภาพของผลผลิต	มีปัญหาในการแลกเปลี่ยน มีการเอารัดเอาเปรียบ และเกิดความไม่พอใจขึ้น
สถานที่แลกเปลี่ยนผลผลิต	พ่อค้ามารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรถึงที่บ้าน	เกษตรกรต้องนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายกันที่ตลาดกลางรับซื้อข้าวหรือที่โรงสีข้าว	ไม่สามารถที่จะรอพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้านได้เพราะจะทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหายได้

ตาราง 5 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลง
คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา	เชื่อว่าข้าวเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ มีแม่โพสพสถิตอยู่ ข้าวเป็นพืชที่มีพระคุณ เป็นพืชที่ประเสริฐ เครื่องมือเครื่องใช้เป็นสิ่งของมีค่า พื้นที่นา มีเจ้าที่เจ้าทาง คุ่มครองอยู่ และเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม	เกษตรกรรุ่นใหม่ๆ โดยเฉพาะผู้ชายจะไม่ค่อยสนใจเกี่ยวกับความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา	การขาดการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง ความรีบเร่งในการทำงานจนลืมหรือไม่สนใจเรื่องของคติความเชื่อต่างๆ การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ ไม่ได้ฟังฟังธรรมชาติ
พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา	มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ได้แก่ พิธีขอฝน หรือพิธีแห่นางแมว พิธีปั้นเมฆ พิธีแรกนา พิธีทำขวัญข้าว พิธีรับขวัญข้าว พิธีทำบุญลาน	มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ได้แก่ พิธีบอกล่าขอพรต่างๆ พิธีทำขวัญข้าว	เกษตรกรได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ สามารถที่จะควบคุมปัจจัยทางธรรมชาติที่จะมีผลต่อต้นข้าวได้ การขาดการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง พิธีกรรมต่างๆ ค่อยๆ หายไป